

Frösunda kyrka

Metodutveckling för framtagande av antikvariskt Vårdprogram i Stockholms stift

Uppdragsinformation

UPPDRAGSNUMMER: 35620222000
Titel på rapport: <i>Metodutveckling för framtagande av kulturhistoriskt vårdprogram i Stockholms stift</i>
Status: Färdig handling
Datum: 2018-04-06
Rev:
Beställare: Stockholms stift
Kontaktperson: Rickard Isaksson
Konsult: Sweco Architects
Uppdragsledare: Anders Stjernberg
Föreliggande delrapport konsult: Sweco Architects, Studio kulturmiljö
Handläggare: Anders Stjernberg
Deltagare Vallentuna församling: Mia Andersson, Tomas Hallberg

Medverkande

Rickard Isaksson , stiftsantikvarie, Stockholms stift
Mia Andersson , administratör, Vallentuna församling
Thomas Hallberg , kyrkogårdsföreståndare, Vallentuna församling
Åsa Enerbäck Barklund , kyrkoherde, Vallentuna församling
Kerstin Lundkvist , fd kyrkvärd i Frösunda, Vallentuna församling
Anders Stjernberg , byggnadsantikvarie, Sweco Architects
Emelie Thomasson , kulturmiljövetare/layout, Sweco Architects

Innehållsförteckning

Inledning, Teori och Metod	5	Kärnvärden och konsekvenser	50
Inledning	5	Kulturhistoriska kärnvärden	50
Läsanvisningar	4	Kulturhistoriska konsekvenser	50
Bakgrund	6	Berättelse 1 - <i>Helgat rum under medeltiden har betydelse även idag</i>	51
Teori och metod	6	Berättelse 2 - <i>Hur byggdes kyrkan?</i>	57
Mål och strategier	8	Berättelse 3 - <i>Seder och bruk i Frösunda</i>	60
Karaktärisering	9	<i>Berättelse 4 - Äldre liturgim viktig i nutid</i>	63
Frösunda kyrka och omgivning	9	Berättelse 5 - <i>Begravningssick genom tiderna</i>	66
Frösunda kyrka	10	Berättelse 6 - <i>Hantverk i trä</i>	69
<i>Historik</i>	10	Källhänvisning	73
<i>Beskrivning</i>	10		
Kulturhistoriskt karaktäristisk	15		
Kronologi	16		
Tids- och rumsanalyser	17		
Tidslinje med betydande värdebärare	17		
<i>Frösunda kyrkomiljö/omgivande landskap</i>	18		
<i>Frösunda kyrkogård</i>	19		
<i>Frösunda kyrka, exteriör</i>	20		
<i>Frösunda kyrka, interiör</i>	21		
<i>Frösunda kyrka, interiör. Föremålsgrupp 1 och 2</i>	22		
Rumsanalys - exteriört	23		
Rumsanalys - interiört	24		
Kategorisering	25		
Kategorisering av kulturhistoriska värden	26		
Kyrkomiljön	27		
Kyrkogård	27		
Kyrka, exteriör	33		
Kyrka, interiör	37		
Kyrka, föremålsgrupp 1	42		
Kyrka, föremålsgrupp 2	45		

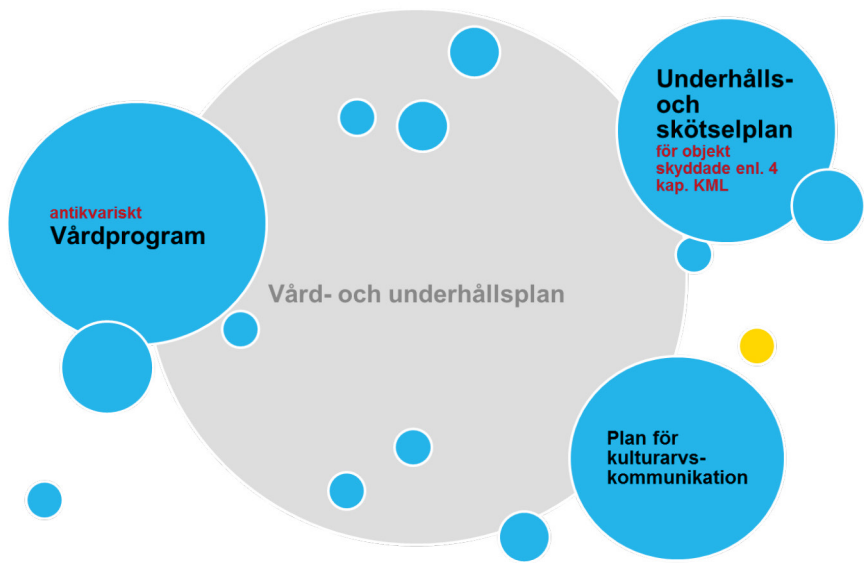

Inledning, Teori och Metod

Inledning

Detta är ett vårdprogram som tagits fram genom Stockholms stifts metod för kulturhistorisk kunskapsutveckling. Metoden ska (efter stiftsstyrelsens beslut) användas när församlingens vård- och underhållsplan ska revideras. Vård- och underhållsplaner är ett statligt krav som har sin utgångspunkt i överenskommelsen om kyrkoantikvarisk ersättning men som också finns formulerat i Riksantikvarieämbetes föreskrifter om kyrkliga kulturminnen.

De gamla vård-och underhållsplanerna, den så kallade *Arnömodellen*, har visat sig inte fungera i praktiken. De används inte av församlingarna då de inte går att överblicka och svåra att tränga in i och förstå. För att möjliggöra att församlingarna görs delaktiga i revideringsprocessen och garantera att de vill använda sin plan i framtiden behövs ett nytt tänk. Det är också önskvärt att de bedömningar som gjorts blir uppföljningsbara och reviderbara och att kulturhistoriska värden kommer allmänheten till del. Stockholms stifts metod rekommenderar att den gamla planen delas upp i tre separata dokument, ett **antikvariskt vårdprogram**, en **underhålls- och skötselplan** och en **plan för kulturarvskommunikation**.

Läsanvisningar

Vårdprogrammet är uppdelat i sex kapitel:

- *Inledning, Teori och Metod*
- *Mål och strategier*
- *Karaktärisering*
- *Tids- och rumsanalyser*
- *Kategorisering*
- *Kärnvärden och konsekvenser*

Ett återkommande inslag i nästan samtliga kapitel är uppdelningen av följande kategorier:

- *Frösunda kyrkomiljö/omgivande landskap*
- *Frösunda kyrkogård*
- *Frösunda kyrka – exteriör*
- *Frösunda kyrka – interiör*
- *Frösunda kyrka – interiör: Föremålsgrupp 1 och 2.*

Under varje kategori presenteras betydande värdebärare med hjälp av bild och text samt utifrån ett färgschema som visar på olika tidsperioder. Nedan presenteras kortfattat vårdprogrammets innehåll:

- **Inledning, Teori och Metod:** förklarar bakgrund och syfte med framtagandet av antikvariskt Vårdprogram för Frösunda kyrka. Metoden bakom arbetet och målgrupp beskrivs.
- **Mål och strategier:** tar avstamp i kategorisering av två bruksnivåer - församlingens bruk av respektive objektsnivå, samt objektsnivåns kultuvärden och möjlighet till framtida utveckling kopplat till församlings arbete. Tabellen presenterar förslag på Mål och strategier under 2019-2029.
- **Karaktärisering:** utgår ifrån historik och beskrivningar av Frösunda kyrka och kyrkogård. Genom text och bild får vi följa etablerandet av Frösunda kyrka och kyrkomiljö fram till ett nutida sammanhang. Till sist presenteras händelser igenom en indelning av tidsperioder under *Kronologi*.

- **Tids-och rumsanalyser:** Tidslinje är en analysmetod som tillämpas för att identifiera och prioritera kulturhistoriska värden. De värdebärare som valts ut presenteras utifrån en tidsaxel som åskådliggör viktiga tidsperioder. Tidslinjerna är uppdelade efter kategoriseringen: *Frösunda kyrkomiljö/omgivande landskap, Frösunda kyrkogård, Frösunda kyrka - exteriör, Frösunda kyrka - interiör, Frösunda kyrka - interiör Föremålsgrupp 1 och 2.* Detta kapitel innehåller även rumsanalyser exteriört och interiört. Analyserna bygger på ritningar som belyser utpekade värdebärare utvändigt och invändigt i Frösunda kyrka.
- **Kategorisering:** beskriver olika värden i Frösunda kyrka och kyrkogård och dess potentiella användning. Kategorisering syftar till att ge församlingen och stiftskansliet en indikator om vilka kulturhistoriska element som är avgörande för hur förvaltningen ska kunna planeras och bedrivas i framtiden. Indelningen av kategoriseringskapitlet följer som tidigare nämnt kategorierna. Under varje kategori beskrivs de olika betydande värdebärarna ytterligare utifrån kunskapsvärde, upplevelsevärde och utvecklingspotential.
- **Kärnvärden och konsekvenser:** De 6 berättelser som presenteras i detta kapitel har värdebärare kopplat till sig, som likt tidigare presenteras mer utförligt under enskilt objekt. Syftet med berättelser är att sätta in kyrkan och kyrkomiljön i ett historiskt sammanhang och att därmed möjliggöra en förståelse både av och för de kulturhistoriska värden som kan identifieras och definieras i berättelserna.

Bildhänvisning

Samtliga fotografier är tagna av Sweco Architects där inte annan hänvisning ges.

Inledning, Teori och Metod

Bakgrund

Stockholms stifts kulturarvsarbete

Det finns 150 kyrkor som ägs och förvaltas av Svenska kyrkans församlingar i Stockholms stift och som skyddas av kulturmiljölagen. 107 av dessa lyder under så kallad tillståndsplikt. Det vill säga att man måste söka tillstånd från länsstyrelsen vid alla förändringar. Församlingarna består för närvarande av 56 fristående enheter som är ägare och förvaltare av kyrkobyggnader, anläggningar och föremål som tillsammans med innehållet i verksamheten bildar det kyrkliga kulturarvet. Stiftet främjar församlingarna med antikvarisk och byggnadsteknisk kompetens och har ett regionalt tillsyns- och samordningsansvar.

Genom att förstå hur man kan förvalta kulturhistoriska värden kan Svenska kyrkan formulera mål och strategier för att bevara, använda och utveckla kulturarvet. Kulturarvet bör ses som en resurs för den ordinarie verksamheten, där alla medlemmar räknas, och som ett medel att uppnå den grundläggande uppgiften; fira gudstjänst, bedriva undervisning samt utöva diakoni och mission. Även begravningsverksamheten innefattas i fråga om kyrkors verksamhet och är en viktig del av det kyrkliga kulturarvet.

Kunskapsutveckling ↔ Vård och underhåll ↔ Kulturarvskommunikation

Detta *antikvariska vårdprogram* är ett resultat av första delen i Stockholms stifts strategiska kulturarvsarbete, **Kunskapsutveckling**. Andra delen, **Vård och underhåll**, utgörs av Stockholms stifts riktlinjer för en underhålls och skötselplan. *Instruktioner för registrering i DeDU* är ett exempel på detta. Tredje delen av stiftets kulturarvsarbete är **Kulturarvskommunikation** som syftar till att lyfta fram kyrkorna till en bredare allmänhet och göra dem tillgängliga för alla. Här ingår mer hur församlingens berättar om sitt kulturarv. Stiftet har tagit fram en inspirerande film och en barnbok för visa exempel på hur kulturarv kan tillgängliggöras och förmedlas. Tanken är att synliggöra Svenska kyrkans lite mera museala arbete med att tillgängliggöra det kyrkliga kulturarvet till den breda allmänheten.

Vårdprogrammets mål och syfte

Målet med det antikvariska vårdprogrammet är att tillmötesgå kulturmiljölagens krav och den statliga överenskommelsen om kyrkoantikvarisk ersättning men också att bidra till att göra Stockholms stifts kyrkomiljöer levande, tillgängliga och välkomnande för alla människor och kommande generationer. Vårdprogrammets syfte är att öka kunskapen om, och engagemanget för förvaltningen av kyrkliga kulturvärden och det levande kulturarvet och på så vis bidra till kloka beslut i framtiden.

Vårdprogrammets målgrupper

Det antikvariska vårdprogrammet riktar sig främst till kyrkorådet i **Vallentuna församling** och ska ge dem stöd i de beslut som rör deras fastigheter som är skyddade enligt kulturmiljölagen men även inför revideringar av underhålls- och skötselplaner och framtida tillgänglighetsåtgärder, likväl fysisk tillgänglighet som tillgänglighet genom information. Vårdprogrammet ska antas av kyrkorådet.

Vårdprogrammet riktar sig också till berörda anställda och ideella i församlingen och till de konsulter församlingen anlitar. Konsulter ska se vårdprogrammet som en slags projekteringsanvisningar. Alla framtida förslag ska tas fram i relation till vårdprogrammet.

Teori och metod

Stockholms metod för kunskapsutveckling syftar till att identifiera de bärande och mest betydande kulturhistoriska värdena och beskriva vilka konsekvenser dessa värden får för församlingens förvaltning. Teorin har inspirerats av Svenska kyrkans projekt *Identifiering och förvaltning av kyrkliga kulturvärden* och *Riksantikvarieämbetets plattform för kulturhistorisk värdering och urval*. Det antikvariska vårdprogrammet ska vara levande och bör revideras med jämna mellanrum, förslagsvis vart tionde år enligt Riksantikvarieämbetes rekommendationer och föreskrifter.

De gröna boxarna representerar steg i metoden som ska föregås av kyrkorådets beslut, start och slut. De gula boxarna av konsultinsatser och som resulterar i ett "förslag till vårdprogram". De blå boxarna representeras av församlingens egeninsats och en fördjupad analys av bruksvärden och mål och strategier för framtida bruk av kyrkan eller platsen.

Inledning, Teori och Metod

Nedan förklaras de gula boxarna, steg 2-4 i metoden för Stockholms stifts kunskapsutveckling. För en fullständig redovisning av metoden, se *Kulturhistorisk kunskapsutveckling, Råd och riktlinjer för upprättande av vårdprogram i Stockholms stift*.

Kategorisering av kulturhistoriskt värde

Steg 2 i Stockholms stifts metod för kulturhistorisk kunskapsutveckling består i huvudsak av ett platsbesök och en kulturhistorisk analys. Resultatet är en lista på platsens betydande värdebärare, ett motiv till varför de valts och en bild av platsens förändringsskeden i form av en tids- och en rumsanalys.

Teorin och metoderna utgår från känd kunskap om den befintliga kyrkomiljön och själva platsen. Första momentet i den kulturhistoriska kategoriseringen kallas "På plats". Identifiering och värdering av kulturhistoriska värden har redan börjat i och med valet av projektledare och andra experter som är inblandade i projektet. Deltagarnas kunskap och erfarenhet är helt avgörande för det slutliga resultatet. Inför momentet "På plats" görs en beskrivning av vad som hänt, vad som finns och vad som återspeglas i kyrkan och kyrkomiljön. Beskrivningen baseras på vad som beskrivs som fakta, här är de befintliga karaktäriseringarna en viktig pusselbit. Det handlar om fastställande och avgränsning av kyrkans kulturhistoriska sammanhang - dvs. de skeden, händelseförlopp och verksamheter som format och präglat den och fysiska och immateriella beståndsdelar och egenskaper som är förenade med dess uppkomst och utveckling". Dessa beskrivningar utgör det kunskapsunderlag utifrån vilken analysen och den fortsatta värderingen sedan görs.

I nästa moment i kategoriseringen blir arbetet mer analyserande och inbegriper även det moment som identifikation och värdering, vilket i sin tur leder till ytterligare urval och prioriteringar. Syftet med en distinkt stegvis process är att skilja på och därmed tydliggöra att en värdering omfattar olika typer av bedömningar. Stockholms stift vill betona nödvändigheten av att analysen och värderingen av kyrkomiljön utgör början och inte slutet i en arbetsprocess. Det innebär bl.a. att en tolkning ger återkoppling till en annan tolkning och att processen därför inte kan bli enkelriktad och att allt hänger samman.

Stockholms stift lyfter fram två tolkande moment eller analysmetoder, tidsanalysen och rumsanalysen. I tidsanalysen används kyrkans olika byggnadsdelar och föremål genom att sätta in dem i en tidsaxel för att åskådliggöra deras betydelse i kyrkan eller på platsen. Ålder och ursprung är viktiga utgångspunkter i analysen som tillsammans med en kartläggning över deras förändringar belyser viktiga år eller händelser i kyrkans eller platsens historia. I rumsanalysen används kartor, ritningar eller bilder för att åskådliggöra förändringar av rummet. Förändringarna är konsekvenser av sociala, teologiska och liturgiska strukturer. Genom att förstå förändringarna på en plats kan också rummets kulturhistoriska värden beskrivas och sedan förmedlas. Resultatet av tidsanalysen används i rumsanalysen för att man ska kunna se var i kyrkorummet eller på platsen de olika föremålen finns idag men också kunna relatera till ett tidigare tillstånd. Således kan man i vårdprogrammet beskriva vad och varför en byggandsdel eller ett föremål har ett kulturhistoriskt värde och enkelt kunna visa det på en situationsplan eller planritning.

Identifiera kärnvärden

Kulturhistoriska kärnvärden är en mycket kort beskrivning av platsens mest bärande eller betydande berättelser. En passande metafor för steg 3 i Stockholms stifts metod för kulturhistorisk kunskapsutveckling skulle kunna liknas med en buljongtärning.

I denna metod ska kärnvärdena utgå från framför allt två olika perspektiv, kyrka och samhälle. Det första perspektivet innebär att kyrkan ska sättas in i sin samhällliga kontext med fokus på kyrkans tillblivelse, en bakgrundsberättelse som ger de förutsättningar som krävs för vidare analyser. Det andra perspektivet innebär att kyrkan ska sättas in i den kyrkliga kontexten med fokus på platsens teologiska och liturgiska utveckling.

Ett kärnvärde i detta vårdprogram ska bestå av en rubrik och en kort berättelse som också utgör ett motiv till värdets betydelse. För varje kärnvärde presenteras en rad värdebärare som har betydelse för berättelsen. En värdebärare utgör de materiella bevisen och kan till exempel vara en hel eller en del av en byggnad, en plats eller ett föremål. Genom att använda berättelser för att beskriva kulturhistoriska värden knyter man ihop de materiella och immateriella värdena som finns representerade på platsen. En berättelse kan handla om den enskilda kyrkan eller platsen men även visa på relationer med andra kyrkor eller platser.

Identifiera konsekvenser

I steg 3 i Stockholms stifts metod för kulturhistorisk kunskapsutveckling ska kulturhistoriska konsekvenser formuleras utifrån de identifierade kärnvärdena. Det handlar bland annat om att svara på frågorna om vilken antikvarisk ambition, vilka material och metoder som krävs för att nå upp till kraven i kulturmiljölagen.

Konsekvenserna i vårdprogrammet handlar om drift och underhåll av det byggda kulturarvet och skötsel av föremål eller det gröna kulturarvet. Konsekvenserna handlar också om fysisk tillgänglighet och information om kyrkorna och det kulturarv som församlingen förvaltar, men också om säkerhetsförebyggande arbete, klimat och energifrågor. Församlingens nuvarande bruk av en byggnad, en markyta eller ett föremål får också kulturhistoriska konsekvenser. Därför är det viktigt att församlingen själv formulerar och kyrkorådet antar framtida mål och strategier för hur deras lagskyddade fastigheter ska brukas i framtiden.

Mål och strategier

Tabellen presenterar förslag på *Mål och strategier* under 2019-2029. Den vertikala axeln redovisar vilken objektsnivå som ska utläsas och den horisontella axeln anger förslag till dessa mål och strategier. Objektsnivåerna utgörs av:

- *Frösunda kyrkogård*
- *Frösunda kyrka, exteriör*
- *Frösunda kyrka, interiör*
- *Frösunda kyrka, inredning och föremål*

Mål och strategier tar avstamp i kategorisering av två bruksnivåer - församlingens bruk av respektive objektsnivå, samt objektnivåns kulturvärden och möjlighet till framtida utveckling kopplat till församlingens arbete. Därefter visas hur kategorierna samverkar i fortsatt användning av respektive objektsnivå och vad som då avses gällande:

- *Drift, skötsel, underhåll*
- *Tillgänglighet*
- *Säkerhet*
- *Klimat*
- *Relativ kostnadsbesparing*

Objekt	Förvaltningsscenario		(Förslag till) Kulturhistoriska mål och strategier 2019-2029					
	Kategori Bruk idag (framtid)	Kategori kultur idag (framtid)	Bruk	Drift, skötsel och underhåll	Tillgänglighet	Säkerhet	Klimat	Relativ kostnadsbesparing
Frösunda kyrkogård	1(1)	2	Kyrkogården ska förvaltas för daglig användning så länge det finns aktiva gravrätter.	De kulturhistoriskt värdefulla gravanordningarna ska bevaras på sin ursprungliga plats och deras kulturhistoriska värden värnas enligt gravvårdsinventeringen. En vård- och underhållsplan för Frösunda kyrkogård ska upprättas snarast. Den ska registreras i kyrkobyggnadsregistret (KBR).	Kyrkogården ska vara tillgänglig dagtid och anpassas till funktionsnedsatta genom bl.a. hårdgjorda grusade ytor, informationstavlor och hänvisningspilar.			0 %
Frösunda kyrka, exteriör	1(1)	2(1)	Kyrkans exteriör ska förvaltas för daglig användning.	Exteriörens medeltida karaktär ska bevaras och om möjligt förstärkas med ett takmaterial som samspelar med dessa värden, t.ex. träspån.	Berättelsen om kyrkans äldsta byggnadshistoria ska tillgängliggöras för en kulturintresserad allmänhet.			0 %
Frösunda kyrka, interiör	1(2)	2	Kyrkorummet ska anpassas från en daglig till en veckovis användning. Det är möjligt att hyra ut kyrkan till externa intressenter. Viss anpassning är troligen möjlig för att gynna den kyrkliga verksamheten, sambruk eller uthyrning.		Kyrkorummet ska hållas öppen minst en gång i veckan året om för att tillmötesgå överenskommelsen med staten om den kyrkoantikvariska ersättningen.	Personal ska alltid finnas på plats när kyrkan är öppen för att förebygga skadegörelse och stöld av inredning och föremål.	Uppvärmningsstrategin för kyrkan ska klargöras efter ett års mätning av temp och relativ fuktighet (RF). Undersöka nyttan med ett nytt styrsystem som möjliggör ett intermittent värmesystem som ev. kan spara både pengar och vara skonsammare för träinredning och föremål. Grundtemperatur i kyrkorummet ska hållas kring 12-15 grader och tillfälligt kunna höjas till 18-20 grader vid behov, RF ska vara mellan 40-70 %.	0 %
Frösunda kyrka, inredning och föremål	1(1)	2	Sakristians förvaltning ska fortsätta brukas för daglig användning för att kunna rymma klimatkänsliga föremål, såsom textilier men även för att personal ska kunna använda lokalen vid behov. Inventarieförteckningen ska kvalitetsäkras så att den endast innehåller kyrkliga föremål av kulturhistoriskt värde och inte övriga kyrkliga föremål eller kyrklig inredning. Detta är viktigt för att klargöra på vilken grund föremålen eller byggnadsdelarna är lagskyddade.	Boken "Att vårda en kyrka" ska finnas tillgänglig för personal som kommer i kontakt med kyrkliga inventarier. Där finns goda rutiner kring hanteringen av t.ex. silverföremålen eller textilier. Galgarna till textilförvaringen ska vadderas för att motverka slitage som uppstår genom textilens egentyngd.		Inventarieförteckningen ska kompletteras med tydligare bilder och bilder som visar detaljer såsom baksidor, skador och stöldmärkningar. Värjorna som hänger i kyrkorummet ska stöldsäkras, liksom den femarmade ljusstaken i koret. Dopfatet som är belagt med kalk ska rengöras. Rådgör en med metallkonservator om lämplig metod.	Undersök möjligheten att zonindela sakristian för att kunna hålla en högre temperatur där än övriga kyrkan. Temperatur i sakristian ska vara kring 18-22 grader och RF mellan 50-70 %.	0 %

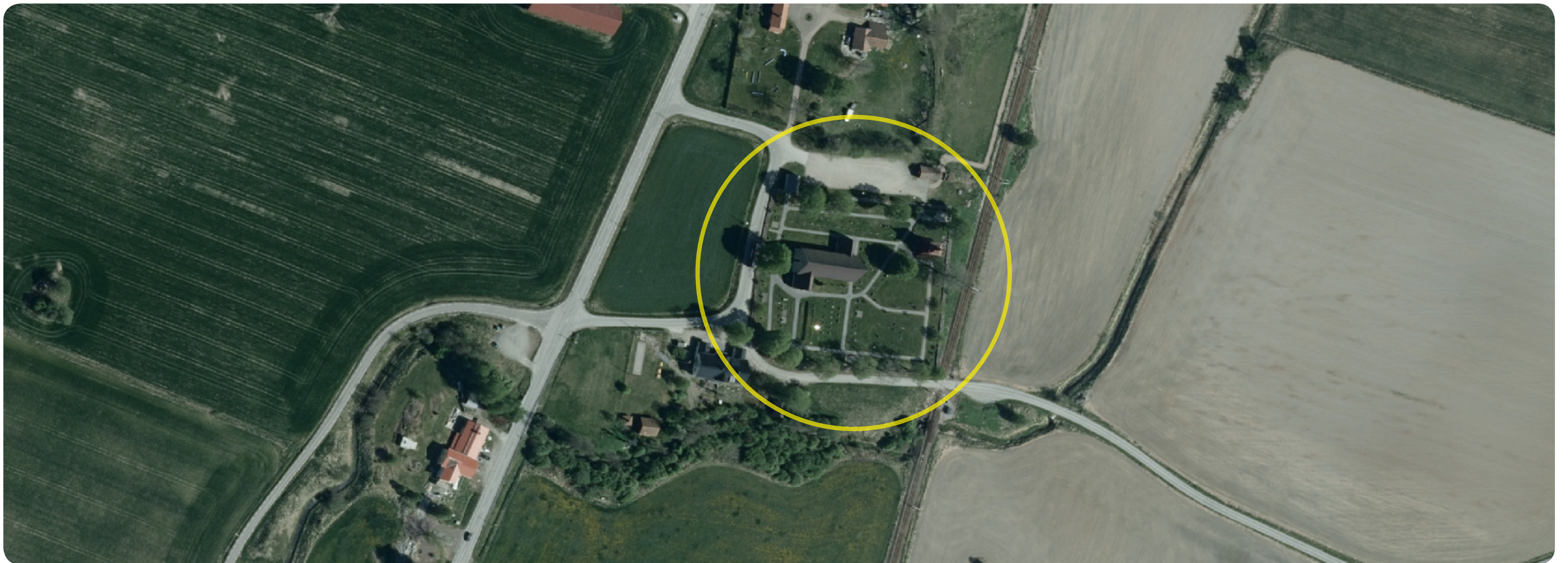

Karaktärisering

Frösunda Kyrka och omgivningar

På kommande sidor presenteras församlingens officiella beskrivning över Frösunda kyrka och kyrkogårds historia och nulägesbeskrivning. Ytterligare omskrivningar ska inte beställas i samband med t.ex. inventeringar eller renoveringsåtgärder utan istället ska denna text revideras om det behövs. Syftet med denna uppmaning är att församlingen inte ska behöva betala för samma arbete upprepade gånger. Denna text kan istället med fördel kopieras och återanvändas i andra sammanhang.

Figur 1: Flygfoto över Frösunda kyrka med omnejd. Det inringade partiet markerar kyrkan och kyrkogården. I anslutning till Frösunda kyrka låg den gamla skolan, numera församlingsgård. Roslagsbanan ses till höger om kyrkogården.
(Källa: Lantmäteriets karttjänst)

Frösunda Kyrka och kyrkogård

Vallentuna församling, Roslags kontrakt, Stockholms stift
Frösunda socken, Vallentuna kommun, Stockholms län, Uppland

Frösunda kyrka uppfördes som sockenkyrka under 1400-talets mitt eller strax dessförinnan. Kyrkan är till sin form i huvudsak oförändrad sedan byggnadstiden. Sekundärt har dock fönster förändrats och tillkommit och entrén vidgats. Frösunda kyrka är skyddad enligt 4 kapitlet lagen om kulturminnen och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården, Frösunda AB75.

Figur 2: Den övre kartan är ett utsnitt ur geometrisk avmätning från 1637. Frösunda kyrka markeras med A och prästgården med B. Klockstapeln syns dock inte på kartan, däremot syns den kallmurade stenmuren kring kyrkogården. (Källa: Lantmäteriet)

Figur 3: Den undre kartan visar Frösunda kyrka och kyrkogård från år 1774. Även klockstapel är utpekad på kartan. (Källa: Lantmäteriet)

Historik

Det fanns en kyrka, eller ett kapell i Frösunda innan den nuvarande uppfördes, möjligen redan under 1100-talet. Det äldsta kända dokumentet där Frösunda kyrka nämns är från 1291. Den äldre kyrkan, eller kapellet, låg direkt söder om den nuvarande kyrkobyggnaden. Till kyrkan ordnades också en kyrkogård men när detta skedde är okänt. När den nuvarande byggnaden uppfördes under 1400-talet lät man kapellet stå kvar och vara en del i den nya kyrkans sydmur. Då vapenhuset uppfördes revs dock den gamla stenbyggnaden. Eftersom den gamla byggnadens mur var tunnare än den nya, fick kyrkmuren fyllas ut med tegel. Än idag syns spåren från den gamla byggnaden på kyrkans södra fasad.

I namnet Frösunda ingår den gamla benämningen för härad – hund, och vittnar om socknens tidigare betydande roll i regionen som ett mindre rätts- och förvaltningsområde inom landskapet. Andra källor förklarar ortnamnets betydelse utifrån ordet frö "frodig, fruktbar", vilket skulle syfta till sundets tendens att växa igen. Till bygdens betydelse bidrog säkert läget bredvid den farled som tidigare förband Uppsala med Östersjön. Frösunda, Markim och Orkesta kyrkor tillhör från den 1 januari 2006 Vallentuna församling.

Figur 4: Frösunda kyrka, 1912. (Källa: ATA)

Beskrivning

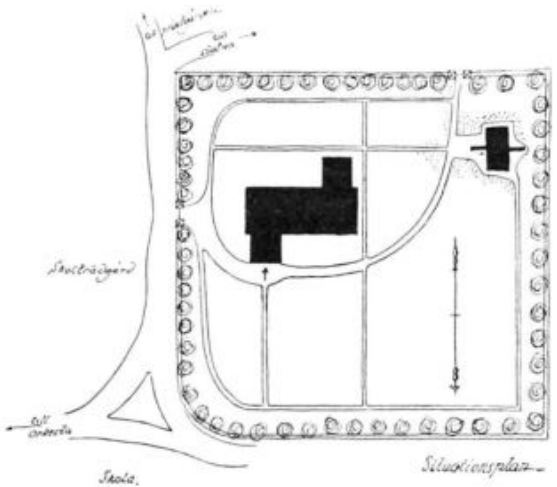
Omgivningen

Frösunda är en dalgångsbygd med förhistorisk bruks- och bosättningskontinuitet. Än idag präglas området av det öppna odlingslandskapet med äldre vägsträckningar och fornlämningar som uttrycker en kontinuitet från järnåldern till dagens agrara bebyggelse. I området finns ett flertal gårdar med välbevarade 1800-talsmiljöer. Här fanns även Frösunda järnvägsstation från Rimbobanans tillkomst 1885 (idag Roslagsbanan) och Bergs herrgård från 1870-talet.

Kyrkoanläggningen ligger i kanten av en dalsänka och omges av ett flackt och öppet odlingslandskap. I närheten av kyrkan ligger den gamla prästgården och direkt öster om kyrkogården passerar järnvägen. I anslutning till kyrkogården ligger parkeringsplatser för besökare samt kyrkans ekonomibyggnader.

Kyrkomiljön

Kyrkomiljön består av kyrkan, klockstapeln och gravkapellet samt kyrkogården. Kyrkogården omges av en kallmurad stenmur, som tidigare var täckt med ett spånat och tjärat tak. Den kallmurade stenmuren kring kyrkogården uppfördes 1637 och syns på en geometrisk uppmätning från samma år. Kyrkogårdens entréer flankeras av murade grindstolpar från 1810. Under samma tid försågs entréerna med grindar, som dock redan tillverkats under 1600-talet. Under senare tid har den västra entrén breddats och grinden har kompletterats med ytterligare ett grindblad.

Figur 5: Situationsplan Frösunda kyrka och kyrkogård. Uppmätt av Th Bergentz 1917. (Källa: Sveriges kyrkor)

Karaktärisering

Längst stenmuren växer flera ädla lövträd och bildar en trädkrans kring kyrkogården. Med undantag för trädkransen, ett lövträd och några nyligen planerade syrener är själva kyrkogården fri från träd och buskar. Den är grästäckt och indelas av ett flertal smala grusgångar, delvis försedda med belysningsstolpar. Gravvårdar i sten dominerar, framförallt stående men även ett tiotal grusgravar med stenram, samt en med kätting. Enstaka gravar har kors i järn och ett i trä. De yttre gravvårdarna är placerade längs stenmuren, medan gravvårdarna på kyrkogårdens mitt är förlagda i nord-sydliga rader. I samband med markarbeten öster om kyrkan, avlägsnades ett flertal äldre gravvårdar, som nu står uppställda bakom klockstapeln.

I kyrkogårdens nordöstra hörn ligger minneslunden som anlades under 1900-talet. Den har avskiljts från kyrkogårdens öppna plan genom en lägre häck. Mitt i lunden står en mindre vattentrappa. Gravkapellet uppfördes år 1950 efter ritningar av Einar Lundberg. Byggnaden står i nord-sydlig riktning med koret åt norr. Gravkapellet är uppfört på en grund av huggen sten och fasaderna är putsade i en beige-grå kulör. Sadeltaket är täckt av skiffer och ovan entrén kröns taknocken av ett kors. Gravkapellet ligger införlivat i men till största delen utanför muren i kyrkogårdens nordvästra hörn. Byggnaden placerades där det tidigare hade funnits en stiglucka eller grind.

Figur 6: Flygvy över Frösunda kyrka och kyrkogård.
(Stockholms stifts bild nr 11060720)

Kapellet bekostades till stor del av riksdagsmannen Edvard Thorell och hans maka. Mot kyrkogården vätter entrén i form av en dubbelpart i ek. Invändigt är gravkapellets golv belagt med tegel. Det tunnvalvda taket i trä med slät liggande panel är gulmålat. Väggarna är putsade och vitmålade och ovan det murade altaret finns en glasmålning av konstnären Gunnar Torhamn (1894-1965).

Klockstapeln, som uppfördes under 1600-talet, var ursprungligen öppen. Klockstapeln byggdes innan 1631, då det i räkenskapsböckerna anges att den reparerades. Huven byggdes möjligen om vid en restaurering 1693 och brädkläddes senare. Idag är stapeln klädd med lockpanel, struken med Falu rödfärd. Takfoten är inklädd och det karnissvängda taket är spåntäckt och krönt av en takryttare med vindflöjel. Klockstapelns äldre konstruktion är ännu bevarad, även om delar av golven har bytts ut under senare tid. I stapeln hänger fyra klockor, varav de två lillklockorna är äldst. Den ena tillverkades i Stockholm 1647 och den andra har gjutits i Ryssland omkring 1560. De två storklockorna tillverkades 1861 samt 1951. Stapeln är placerad i det nordvästra hörnet i anslutning till ingången.

År 1975 renoverades kyrkan och samtidigt gjordes förändringar på kyrkogården efter program av arkitekterna Bertil Engstrand och Hans Speek. Klockstapeln reparerades och fasaden och det spåntäckta karnisformade

Figur 7: Klockstapel öster om Frösunda kyrka, 2014.

taket ströks med tjära. Spåntaket hade tidigare lagts om 1961. Vid den västra ingången revs grindstolparna ner till grunden och återuppbyggdes högre och med längre avstånd dem emellan. Grindstolparna täcktes sedan, liksom taket på kyrkan, med cortenplåt. Den gamla grinden av smide gjordes om och öppningen kompletterades med ett smalare parti för att passa den nya bredare öppningen. I norr lagades, målades och putsades stolparna om och även dessa täcktes med cortenplåt. I samband med reparationerna på kyrkobyggnaden gjordes en 6 meter bred öppning i den västra muren, söder om den södra grindstolpen. Efter arbetena byggdes muren upp igen. Den norra delen av kyrkogårdsmuren lades om i mitten av 1980-talet.

1991 påträffades en runsten på kyrkogården, som sedan restes på gräsplanen strax väster om kyrkans sydvästra hörn. Stenen har inskriptionen "... Björn de läto göra minnesmärket efter Forne (?), sin fader."

I det nordöstra hörnet står en ekonomibyggnad som uppfördes under början av 2000-talet. Huset har en rödmålad locklistpanel, tvåkupigt tegeltak och dörrar målade i svart. På platsen stod innan dess en friggebod och längre tillbaka i tiden var det platsen för stallar.

2004 togs några träd i trädkransen ned och ytterligare några togs ner 2012. Nya lindar har successivt återplanterats i mellanrummen.

Figur 8: Fasad av långhus och sakristia mot norr, 2014.

Karaktärisering

Kyrkogården

Hela kyrkogården har länge varit vattensjuk och 1990 fylldes en bit av den östra delen av kyrkogården upp med en halv meter jord på grund av problem med dräneringen. Flera gravstenar som togs bort i samband med detta grävdes ner i jorden. Samtidigt kompletterades även belysningen på kyrkogården som satts upp på 1980-talet och ett lapidarium med uppställda, borttagna gravstenar ordnades i den nordöstra delen.

Kring kyrkogården löper den kallmurade stenmuren som på några ställen är beväxt med sedum. Öppningar i muren finns i väster och norr vilka båda omges av putsade grindstolpar med tälttak av cortenstål. I öppningarna sitter likadana spaljémönstrade smidesgrindar från 1600-talet med blomdekorationer, varav den västra är dubbel och den norra enkel.

En trädkrans omger kyrkogården, som på flera ställen är gles och nyare träd varvas med äldre. Vid den västra entrén flankerar två stora gamla lindar de vitputsade grindstolparna.

Gravkvarter och gångsystem, belysning m.m.

Kyrkogården är enkelt utformad och förutom något enstaka träd och buskar står gravvårdarna i öppna gräskvarter. Flera smala grusgångar, både raka och slingriga, finns på kyrkogården. Gångsystemet är detsamma

sedan länge, däremot har materialet under senare år bytts från singel till stendamm och gångarna har breddats. En gångväg löper kring hela insidan av muren medan övriga gångvägar på olika sätt korsar den öppna gräsytan. Gravvårdarna står mestadels i raka rader i de öppna gräskvarteren. I väster är kvarteren mindre medan de är större i öster. Marken är ganska plan förutom i söder där marken är böljande och sträcker sig upp i höjd med murens övre kant.

Belysningsstolpar av gammaldags karaktär med svart stolpe och sexkantiga glaslykter finns utplacerade på några ställen längs kyrkogårdens gångvägar.

Gravplatser och gravvårdar

På Frösunda kyrkogård finns ett flertal grusgravar med stenram och enstaka med kätting. Tidigare fanns betydligt fler grusgravar på kyrkogården, vilka dock har försvunnit i och med rationaliseringen av skötseln. Här finns också några enstaka sirligt utformade smideskors liksom några i gjutjärn.

Gravvårdar är placerade längs stenmuren kring hela kyrkogården medan övriga står i både nord-sydliga och öst-västliga rader. Äldre gravvårdar som tidigare tagits bort, står nu uppställda bakom klockstapeln i ett så kallat lapidarium.

På kyrkogårdens gravstenar är ett antal olika titlar ingraverade, såsom skogvaktare, nämndeman, mjölnare, hemmansägare, lantbrukare, kyrkovärd, riksdagsman, flaggjunkare och svärdsman, åkare, fil.dr och kommunalnämndsordförande. Vanligaste titlarna är lantbrukare och hemmansägare, vilket speglar vad som länge har varit den främsta sysselsättningen i den jordbruksdominerade socknen. På många stenar är gårds- eller bynamn utskrivna, såsom Ättesta Solsta, Rolsta, Fogelsunda, Byle Klippan, Stolp-Ekeby, Luttergårde, Granhammar och Eriksund. På kyrkogården finns också ett iögonfallande stort antal vårdar med texten Familjegrav, med olika utformning från olika årtionden.

Längs häcken av cotoneaster i söder står två rader av urngravar, medan resten av gravarna på kyrkogården är kistgravar. Alla jordgravar är placerade i öst-västlig riktning, även om gravvårdarna i vissa fall är vända åt andra hållet.

I ett av kvarteren i öster finns några rester av det så kallade Allmänna varvet, där människor som inte hade råd med annat begravdes på rad efter varandra, utan att kunna påverka var. Dessa gravvårdar är ofta mindre och oansenliga, vilket också är fallet på Frösunda kyrkogård. Här står ett antal enklare gravvårdar och ett träkors kvar, till synes fritt utplacerade i kvarteret.

Figur 9: En av få gravvårdar med omgivande pällare och kättingar.
(Mattias Ek, 2012)

Figur 10: Kvarter med spår av det Allmänna kvarteret.
(Mattias Ek, 2012)

Figur 11: Gravkvarter i sydväst.
(Mattias Ek, 2012)

Karaktärisering

Kyrkogården

Hela kyrkogården har länge varit vattensjuk och 1990 fylldes en bit av den östra delen av kyrkogården upp med en halv meter jord på grund av problem med dräneringen. Flera gravstenar som togs bort i samband med detta grävdes ner i jorden. Samtidigt kompletterades även belysningen på kyrkogården som satts upp på 1980-talet och ett lapidarium med uppställda, borttagna gravstenar ordnades i den nordöstra delen.

Kring kyrkogården löper den kallmurade stenmuren som på några ställen är beväxt med sedum. Öppningar i muren finns i väster och norr vilka båda omges av putsade grindstolpar med tälttak av cortenstål. I öppningarna sitter likadana spaljémönstrade smidesgrindar från 1600-talet med blomdekorationer, varav den västra är dubbel och den norra enkel.

En trädkrans omger kyrkogården, som på flera ställen är gles och nyare träd varvas med äldre. Vid den västra entrén flankerar två stora gamla lindar de vitputsade grindstolparna.

Gravkvarter och gångsystem, belysning m.m.

Kyrkogården är enkelt utformad och förutom något enstaka träd och buskar står gravvårdarna i öppna gräskvarter. Flera smala grusgångar, både

raka och slingriga, finns på kyrkogården. Gångsystemet är detsamma sedan länge, däremot har materialet under senare år bytts från singel till stendamm och gångarna har breddats. En gångväg löper kring hela insidan av muren medan övriga gångvägar på olika sätt korsar den öppna gräsytan. Gravvårdarna står mestadels i raka rader i de öppna gräskvarteren. I väster är kvarteren mindre medan de är större i öster. Marken är ganska plan förutom i söder där marken är böljande och sträcker sig upp i höjd med murens övre kant.

Belysningsstolpar av gammaldags karaktär med svart stolpe och sexkantiga glaslykter finns utplacerade på några ställen längs kyrkogårdens gångvägar.

Gravplatser och gravvårdar

På Frösunda kyrkogård finns ett flertal grusgravar med stenram och enstaka med kätting. Tidigare fanns betydligt fler grusgravar på kyrkogården, vilka dock har försvunnit i och med rationaliseringen av skötseln. Här finns också några enstaka sirligt utformade smideskors liksom några i gjutjärn.

Gravvårdar är placerade längs stenmuren kring hela kyrkogården medan övriga står i både nord-sydliga och öst-västliga rader. Äldre gravvårdar som tidigare tagits bort, står nu uppställda bakom klockstapeln i ett så kallat lapidarium.

Kyrkobyggnaden

Frösunda kyrka är uppförd av kliven gråsten, som en enskeppig salkyrka med fullbrett korparti. Kyrkan ligger i öst-västlig riktning med sakristia i norr och vapenhus i söder. Vapenhuset och sakristian uppfördes något senare än kyrkobyggnaden i övrigt.

Exteriör

Kyrkans fasadmaterial, gråstenen, har lagts utan hänsyn till att åstadkomma jämna skiftgångar och de oputsade fasaderna ger därför ett mosaikartat intryck. Kyrkans samtliga gavelrösten har dekorerats med runda blindnischer i tegel. Den västra rundeln är något större än de övriga och i samband med en renovering 1900 träffade man på ett målat skepp i rundeln som dock målades över eller togs bort. Till sin form är kyrkan relativt oförändrad sedan byggnadstiden med undantag för fönstren som tillkommit eller ändrat utseende. Den norra fasaden, som tidigare var sluten, försågs med fönster 1810 och 1851. Södra fasadens fönster förstörades under 1800-talet. däremot bevarades det sydöstligaste fönstret med ett spetsbågigt fönster 1876, men i samband med renoveringen 1900 byggdes fönstret om till ett rundfönster med färgat glas. Då kyrkan renoverades 1952-53 sattes fönstret åter igen. Det västra fönstret är sannolikt det enda som inte ändrat form, utan från början utförts med den utsträckta from och spetsbåge vi ser idag.

Figur 12: Minneslunden.
(Mattias Ek, 2012)

Figur 13. Kvarter i norr.
(Mattias Ek, 2012)

Figur 14: Interiör mot orgel och orgelläktare i väster, 2014.

Karaktärisering

Det är dekorerat med hörnkedjor i sandsten, troligen återanvända från den gamla kyrkan eller kapellet. Ingången, som vidgades under 1900-talet är stickbågig och har en spetsbågig tegelomfattning. Potten tillverkades i samband med renoveringen 1900, och kompletterades då med medeltida järnbeslag och den stora klossen över låset. Detaljerna togs från den medeltida port som tidigare suttit mellan vapenhuset och långhuset. Under samma renovering vidgades även denna ingång varpå den äldre porten ersattes av en dubbeldörr.

Kyrkans långhus, vapenhus och sakristia har tidigare haft en taktäckning av spån. I samband med renoveringen 1975 försågs hela kyrkan med nya takstolar varpå taket täcktes med cortenplåt. Även vindskivor, stuprör och fotbräder är tillverkade av cortenplåt i modernt utförande.

Interiör

I samband med att kyrkan uppfördes under 1400-talet välvdes hela kyrkorummet med tegelvalv, tre stjärnvalv och ett fyrdelat ribbvalv direkt sammanbyggda med kyrkmurarna. Under senare renoveringar har inga medeltida kalkmålningar påträffats. I samband med renoveringen 1900 dekorerades valven med medeltidsinspirerade muralmålningar av konstnären Edvard Bergh och väggarnas nedre delar bekläddes med en bröstpanel.

Figur 15: Interiör mot koret i öster, 2014.

Till panelen återanvände man de äldre bänkarnas gavlar. Muralmålningarna är nu övermålade och kyrkan har den brutna vita kulören den fick i samband med en större renovering 1952-53 under ledning av arkitekten Einar Lundberg.

Under 1700-talet uppfördes orgelläktaren. Läktaren byggdes ut i samband med renoveringen 1900 och sänktes under 1950-talets renovering. 1986 byggdes läktaren åter om och fick en rak barriär. Det nuvarande orgelverket, som har 18 stämmor, tillkom 1988 och tillverkades av A Magnussons orgelbyggeri, Mölnlycke. Orgelfasaden är från 1824. I kyrkan finns två bänkkvarter på vardera sidan om en mittgång. Det var under 1950-talets renovering som de äldre bänkarna från 1900 försågs med nuvarande gavlar. I koret står det murade altaret från 1950-talet samt altarringen från samma tid. Korgolvet är täckt med flertalet gravstenar och långhusets golv är belagt med kvadratisk plansten. Bänkkvarteren försågs med brädgolv under 1800-talets början.

Predikstolen i rokokostil, som kröns av ett ljudtak, dekorerat av en ängel med uppslagen bok, tillverkades 1759 av träsnidare Magnus Granlund. (Han var född vid 1700-talets början, avled omkring 1770 och var verksam i Uppland från omkring 1747). Den ovanligt stora korgen är bruten i fem buktande fält. Långhusets väggar är dekorerade med fyra

Figur 16: Medeltida altarskåp över altaret, 2014.

begravningsvapen, skurna i trä, målade och förgyllda. Sköldarna kopplar samman kyrkan med socknens historia och tidigare invånare. Sakristian täcks av ett fyrdelat och vitstruket ribbvalv och golvet är belagt med lertegel. Öppningen mellan långhuset och sakristan omformades senast 1769, då även dörren plåtslogs och försågs med vriden järnring till portklapp.

Inventarier

På altaret står ett altarskåp från 1400-talet, sannolikt med nordtyskt ursprung. Predellan är dock tillverkad under senare tid. I koret finns kyrkans dopfunt som härrör från 1100-talet, tillverkad av sandsten, sannolikt i norra Uppland. För övrigt smyckas koret med ett krucifix samt ett krön i form av ett Gudsöga, omgivet av strålar som tidigare utgjort en del av altarprydnaden från 1760-talet, även detta troligen utfört av Magnus Granlund.

I koret hänger en liten mässingsljuskrona från slutet av medeltiden. Det äldre kyrksilvret, kalk, patén och oblatask, skänktes till kyrkan under 1660-talet. Oblatasken är tillverkad av en medeltida patén, medan kalkens skål gjordes om och förstörades under 1700-talet.

Till kyrkans äldsta textilier hör en mässhake av granatäppelmönstrad sammet. Tyget är medeltida, men det på ryggen applicerade korset har tillkommit senare.

Figur 17: Medeltida dopfunt i koret, 2014.

Karaktärisering

Kulturhistoriskt karaktäristisk

Kyrkomiljön i Frösunda speglar en för Uppland typisk senmedeltida landsortskyrka i anslutning till den under forntiden så viktiga Långhundraleden. Det mosaikartade gråstensmurverket kännetecknar många kyrkor i Roslagen.

Frösunda kyrka uppfördes som sockenkyrka under 1400-talets mitt eller strax dessförinnan. Redan tidigare har det dock funnits en kyrka eller ett kapell på platsen. Om detta vittnar ännu de byggnadsarkeologiska spåren i den södra fasaden. På tegelmuren direkt öster om vapenhuset kan man ännu avläsa den gamla sakristians eller det gamla kapellens läge och storlek. Murarnas läsbarhet har höga byggnadshistoriska värden, men även ett pedagogiskt värde. Läsbarheten möjliggör för besökaren att på ett konkret sätt förstå socknens äldre historia och utveckling.

Kyrkans medeltida murverk och valv, är i sin form till stora delar intakta och utgör idag viktiga byggnadshistoriska dokument. Det höga smala och spetsiga fönstret i västra gaveln, har förmodligen bevarat sin ursprungliga form. I samband med renoveringen 1975 försågs kyrkan med nya takstolar. Den medeltida takstolskonstruktionen och dess dokumentvärden gick därmed förlorad. Under samma renovering täcktes taket med cortenplåt. Den moderna taktäckningen påverkar kyrkans miljöskapande värden.

Förutom interiörens arkitektoniska form med de medeltida valven, präglas interiören idag till stor del av 1950-talets renovering. Då målades väggar och valv i en vitgul kulör och det östra fönstret sattes igen. En interiör skapade med de vita väggarna och valven som framhövdes genom naken och avskalad enkelhet. Under samma tid omgestaltades bänkarna och altare samt altarring kom till. Kyrkans inredning med bänkar och altarring utgör en relativt samstämmig och välavvägd helhet, där inte minst färgsättningen bidrar till helhetsupplevelsen. Rummet smyckas av ett flertal värdefulla inventarier, som får en framskjuten och betydelsefull del i rummet tack vare den enhetliga bakgrunden. Kyrkans inventarier är starkt sammanbundna med kyrkans äldre historia och utgör betydelsefulla tidsdokument. Särskilt dopfunten är av intresse, då den tillverkades under 1100-talet och stod i Frösunda äldre kyrka.

Frösunda kyrkogård uppvisar än idag en välbevarad struktur med grusgångar och den omslutande stenmuren. Trädkransen tillför kyrkogården höga miljöskapande värden liksom smidesgrindarna från 1600-talet i de båda ingångarna.

Klockstapeln uppfördes under 1600-talet, men har senare panelklätts. Den äldre konstruktionen är dock bevarad och har byggnadshistoriskt värde. Klockstapeln såsom byggnadstyp har varit en viktig och självklar del i den gamla kyrkomiljön och har förutom de miljöskapande värdena även pedagogiska värden för förståelsen av socknens historia.

På kyrkogården finns ett stort antal gravvårdar med texten Familjegrav, vilket tydligt har varit något vanligt förekommande här vid valet av text på gravsten under många årtionden. De få kvarvarande gravarna med stenram och resterna av det sk Allmänna varvet är viktiga då de berättar om tidigare gravskick.

Figur 18: Gravkapell och gravkvarter i sydväst.
(Mattias Ek, 2012)

Karaktärisering

Kronologi

År - Händelse - Källa

Nedan presenteras händelser som haft betydelse för utvecklingen av Frösunda kyrka och kyrkogård. Händelserna är uppdelade efter olika tidsperioder.

- **1100-talet.** Ett litet kapell eller en kyrka uppförs söder om den nuvarande kyrkan. (Wilcke-Lindqvist 1957. Nilsson 2001)
- **1100-talet.** Dopfunten tillverkas. (Dito)
- **1291.** Första dokumentariska uppgiften om en kyrka i Frösunda. (Josephson 1920)
- **1400-talet.** Vapenhus uppförs. (Wilcke-Lindqvist 1957)
- **1400-talets första hälft.** Altarskåpet tillverkas under århundradets första hälft. Sannolikt nordtyskt ursprung. Nuvarande kyrkan uppförs under århundradets första hälft. Träkyrkan rivs men kapellet eller sakristian i sten får till en början stå kvar. När ett vapenhus uppförs rivs den gamla stenbyggnaden. (Dito)

- **1631.** Klockstapeln uppförs. (Byggnadsregistret)
- **1637.** Kallmur uppförs kring kyrkogården. (Dito)
- **1682.** Takstolarna förbättras. (Josephson 1920)
- **1693.** Klockstapeln repareras. (Dito)
- **1700-talet.** Kyrkan är rappad. (Wilcke-Lindqvist 1957)
- **1751.** Korskranket tas bort. Ny bänkinredning. (Josephson 1920)
- **1700-talets mitt.** Orgelläktaren byggs. (Wilcke-Lindqvist 1957)
- **1759.** Predikstolen utförs av Magnus Granlund. (Josephson 1920)
- **1769.** Golvet i långhusgången beläggs med kvadratisk plansten. Ingången mellan sakristian och långhuset omformas. Det stickbågiga fönstret tas upp i sakristian. (Dito)

- Tidsperiod

1100-1575
- Tidsperiod

1775-1875
- Tidsperiod

1925-2050
- Tidsperiod

1575-1775
- Tidsperiod

1875-1925
- **1791.** Murad, öppen spis uppförs i sakristian. (Dito)
  - **1810.** Kyrkan förses med fönster åt norr. De två västligaste fönstren på sydsidan får sin nuvarande form. (Wilcke-Lindqvist 1957)
  - **1810.** Murade grindstolpar uppförs. Grindar av smidesjärn införskaffas. Grindarna torde härröra från 1600-talet. Brädgolv läggs inom altarringen samt bänkkvarteren. Nytt altarbord av trä. (Wilcke-Lindqvist 1957. Josephson 1920)
  - **1824.** Orgelfasaden uppförs. (Lst)
  - **1828.** Sakristians takstol görs till större delen om. (Josephson 1920)
  - **1851.** Kyrkan förses med ytterligare fönster åt norr. (Wilcke-Lindqvist 1957)

- **1876.** Östfönstret öppnas upp alternativt förstoras och förses med en spetsbåge. (Josephson 1920)
- **1900.** Kyrkan förses med öppna, brunmålade bänkar. De gamla bänkarna används som bröstpanel i långhuset. Läktaren byggs om efter ritningar godkända av Bror Almquist. Orgelfasad och läktarbröstning målas i brun kulör med förgyllda lister och ornament. Utvändig omputsning av kyrkan. Två järnkaminer installeras. Ingången till långhuset vidgas och förses med nya dubbeldörrar. Muralmålningar av Edvard berg. Ribbor och gördelbågar förses med schablonerade medeltidsmönster och predikstolen målas i ekfärg. Dörren till predikstolstrappan avlägsnas. Fönster åt öster muras igen och ersätts med ett rundfönster med färgat glas, komponerat av dekorationsmålaren E Bergh. (Wilcke-Lindqvist 1957. Byggnadsregistret. Josephson 1920)
- **1900-talets början.** Altarskåpet restaureras. (Wilcke-Lindqvist 1957)
- **1906.** Nytt orgelverk köps in. (Dito)

- **1929.** Spåntaket täcks om. (ATA)
- **1950.** Gravkapell uppförs efter ritningar av Einar Lundberg. (Byggnadsregistret)
- **1952-53.** Invändig restaurering under ledning av Einar Lundberg. Inga medeltida målningar påträffas. Dekorationsmålningarna från renoveringen 1900 avlägsnas. Valv och murar putsas och avfärgas i en svagt bruten gulaktig färgkulör. Antikglas samt patinerat glas sätts in i fönstren. Bänkarnas gavlar förnyas. Nytt altare uppförs liksom en ny altarring. Läktaren sänks och pelarna ersätts med släta. Ny elinstallation och elektrisk armatur. Wilcke-Lindqvist 1957. (Byggnadsregistret. ATA)
- **1953.** Altarskåpet konserveras av Sven Dahlén. (ATA)
- **1954.** Tegelgolv läggs in i sakristian. (Wilcke-Lindqvist 1957)
- **1975.** Renovering efter arbetshandlingar upprättade av Engstrand och Speek. De äldre takstolarna ersätts med nya. Den äldre spåntäckningen ersätts med cortenplåt. Även solbänkarna i samtliga fönsternischer förses med cortenplåt. Valven isoleras med stenullsskivor. (Lst) Klockstapeln repareras. De västra och norra ingångarna repareras. (ATA)
- **1977.** Altarskåpet konserveras av Peter Tångberg. (ATA)
- **1987-88.** Nytt orgelverk från A Magnussons orgelbyggeri, Mölnlycke. Den nya orgeln har 18 stämmor. Nytt spelbord. Ombyggnad av orgelläktaren efter förslag från Ulf Oldaeus. Mittpartiet behålls men sidopartierna görs om. Två pelare nyttillverkas. Ny trappa upp till läktaren med förrådsutrymmen under läktaren. Ändring av de två bakre bänkarna för att ge plats åt fällstolar och psalmbokshyllan bakom bänkarna. Brandutrymningsåtgärder. Pallar och handgrepp byggs och monteras vid norra fasaden. (Nilsson 2001. SLM). Under 1980-talet sätts belysning upp på kyrkogård och parkering. (Församlingen)
- **1990.** Markuppfyllnad upp till 0,5 meter av den östra delen av kyrkogården för att lösa dräneringsproblem i kyrkogårdens östra del, efter program av Markkonsulter AB. (Lst) Belysning på kyrkogården kompletteras. (Legars, 2008, församlingen)
- **1991.** Runsten påträffas på kyrkogården med inskription ”... Björn de läto göra minnesmärket efter Forne ?, sin fader”. Stenen reses på gräsplanen strax väster om kyrkans sydvästra hörn. (Dito)
- **1996.** Invändig rengöring och ommålning av väggar och valv. Konservatorsåtgärder på inventarier. (SLM)
- **2003.** Ekonomibyggnad uppförs i norr. (Församlingen)
- **2004.** Träd tas ned kring kyrkogården. (SLM)

Tids- och rumsanalyser

Tidslinje med betydande värdebärare

Tidslinje är en analysmetod som tillämpas för att identifiera och prioritera kulturhistoriska värden. Tidsanalysen handlar i första hand om att tidsbestämma och skapa en uppfattning om hur kyrkomiljön har sett ut vid olika tidpunkter. Genom att sätta in värdebärare på en tidsaxel åskådliggörs viktiga tidsperioder och vilka värdebärare som har stor betydelse.

På följande sidor presenteras de värdebärare som identifierats i Frösunda kyrka och kyrkomiljö. Tidslinjerna är uppdelade utifrån kategorierna: *Kyrkomiljö*, *Kyrkogård*, *Kyrka - exteriör*, *Kyrka - interiör* och *Kyrka - föremålsgrupp 1 och 2*. Med hjälp av fotografier presenteras värdebärarna genom tidslinjer som berättar om objektets tillkomst och förändringar. Tidslinjerna spänner över flera hundra år, från omkring före 1400-talet fram till 2050-tal.

Indelningarna i olika tidsperioder har konstruerats med tanke på hur större historiska skeenden har spelat roll för platsens utveckling och hur dessa händelser kan ses idag. Tidsperioderna är flytande och har anpassats efter större förändringar som gjorts på platsen. Normalt sträcker sig medeltiden till omkring år 1500 men här har reformationen omkring 1527 valts som en avgörande händelse och markör mellan en förreformatorisk tid och en efterreformatorisk tid. Tiden efter medeltiden brukar normalt kallas för tidigmodern tid och sträcker sig fram till omkring 1800. Här har indelningen av den efterreformatoriska tiden istället satts till 1575 och strax innan 1800.

Den händelse som format nästföljande period är den industriella revolutionen i slutet på 1700-talet och markerar början till den moderna tiden. Man kan ändå säga att industrialiseringen inte kom igång på allvar förrän mot mitten av 1800-talet och varade egentligen hela 1900-talet. Arkitektoniskt fick dock modernismen ett sånt genomslag varför 1930 har valts som ännu en händelse, ett trendbrott som fått stora konsekvenser för kyrkomiljöerna.

Framtida arbeten med kulturhistoriska värderingar kanske också bör reflektera över vår egen tid och dela in den i lämpliga perioder såsom postmodernismen eller informationssamhället.

Tidslinjerna är baserade på följande värdebärare:

Frösunda kyrkomiljö/det omgivande landskapet:

- det öppna landskapet
- siktlinjer till/från gravhögar
- friliggande kyrka i gråsten
- klockstapel i trä
- fd bårhus/kapell

Frösunda kyrkogård:

- bogårdsmur från 1600-talet
- öglor i järn infästa i bogårdsmuren för hästar
- putsade grindstolpar, smidesgrindar
- runsten
- trädkrans
- markytans variation (ej så tydlig idag)
- gångsystem, kvarter (grönytor)
- gravvårdar

Frösunda kyrka, exteriör

- murverk/ytterväggar, valv
- blindering i tegel och puts
- murhål och glugg på gavlar
- äldre kapellets murverk (södra fasaden)
- södra fasadens profilerade fönsteromfattning
- västra fasadens smala, spetsbågiga fönster
- ytterdörrens smidesbeslag

Frösunda kyrka, interiör

- murverk/ytterväggar, valv
- predikstol
- gravhällar i koret
- bröstpanel, gamla bänkinredning
- läktarundersida, breda plank

- altarpupsats (lösa föremål)
- innerdörr i svart stålplåt till sakristia
- kalkstensgolv i kor
- orgelfasad
- fönsterbåge i gjutjärn, västra fasaden
- pardörr (vapenhus) fr 1900
- komplettering av kalkstensgolv
- kyrkorummets färgsättning
- fönsterkarm/kopplade fönsterbågar
- takstolar, yttertak
- bänkinredning
- piscina
- altarring
- altarbord
- läktare (färgsättning och förändringar)
- läktarbarriär och stöd

Frösunda kyrka, Föremålsgrupp 1 och 2

- dopfunt
- altarskåp
- ljuskrona i mässing
- mässhake från medeltiden
- processionstav i trä
- silverföremål (kalk, patén och oblatask)
- stålvapen, 2 st
- baneren, 4 st
- tre ljuskronor, 2 st 1650-tal, 1 st 1730-tal
- ljusstake i södra korfönster
- ljusarmar, 4 st
- timglas
- nummertavla
- epitafiet/minnestavla

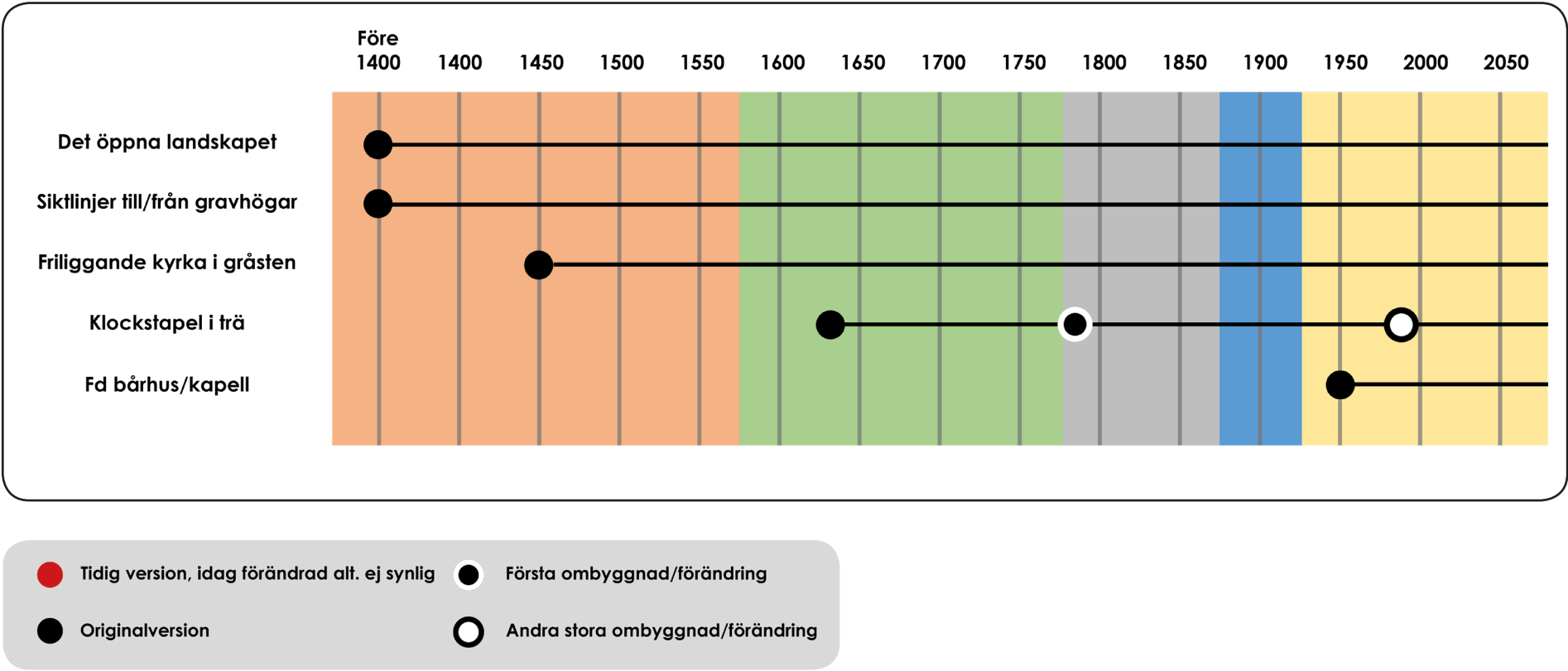
Tids- och rumsanalyser

Tidslinje med betydande värdebärare

Kyrkomiljöns betydande värdebärare berättar om platsens betydelse för människor från medeltiden till idag.

Frösunda kyrkomiljö/omgivande landskap

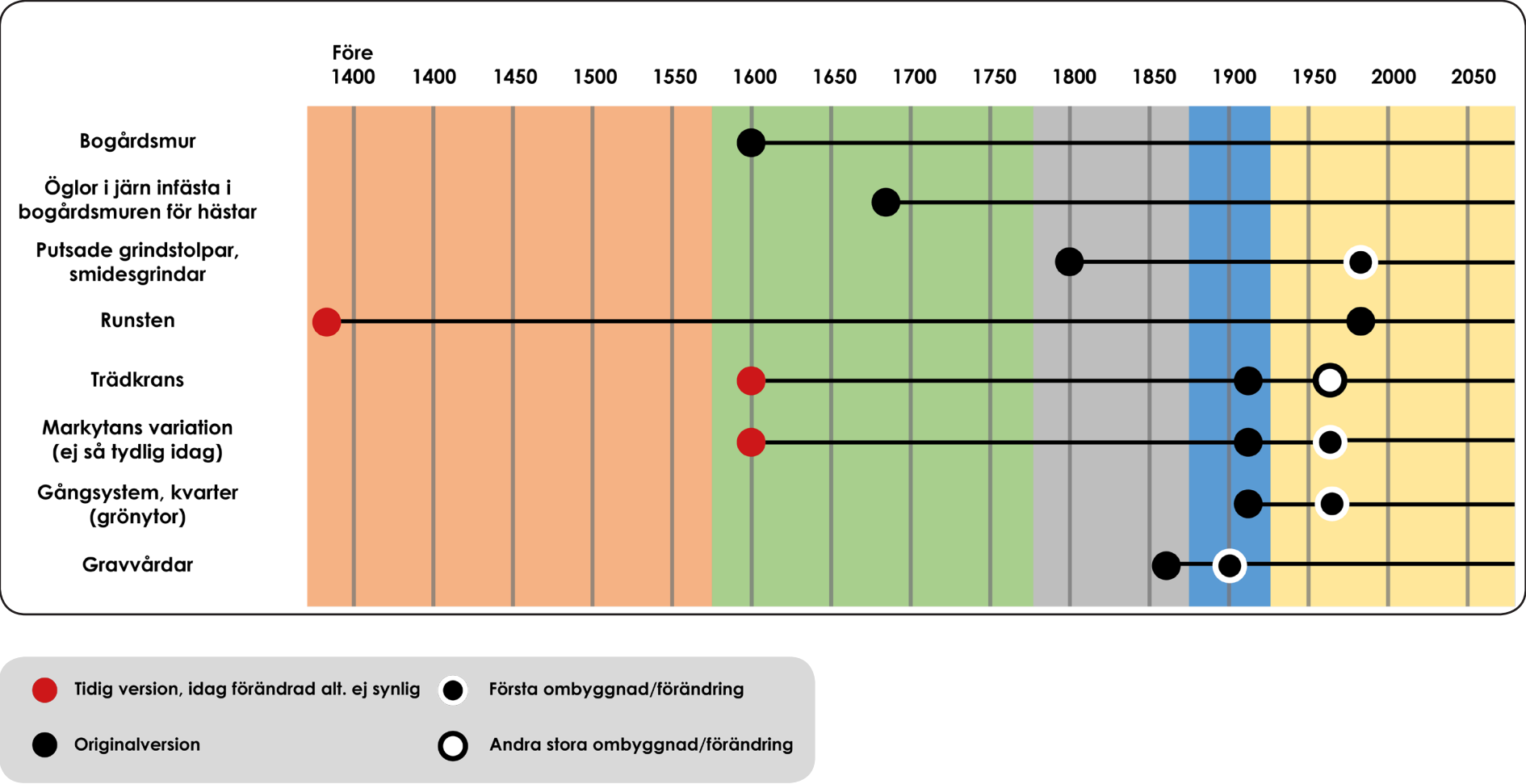
Tids- och rumsanalyser

Tidslinje med betydande värdebärare

Kyrkogårdens betydande värdebärare berättar främst om 1900-talets förändringar men även om när kyrkogårdens mur och entréer tillkom.

Frösunda kyrkogård

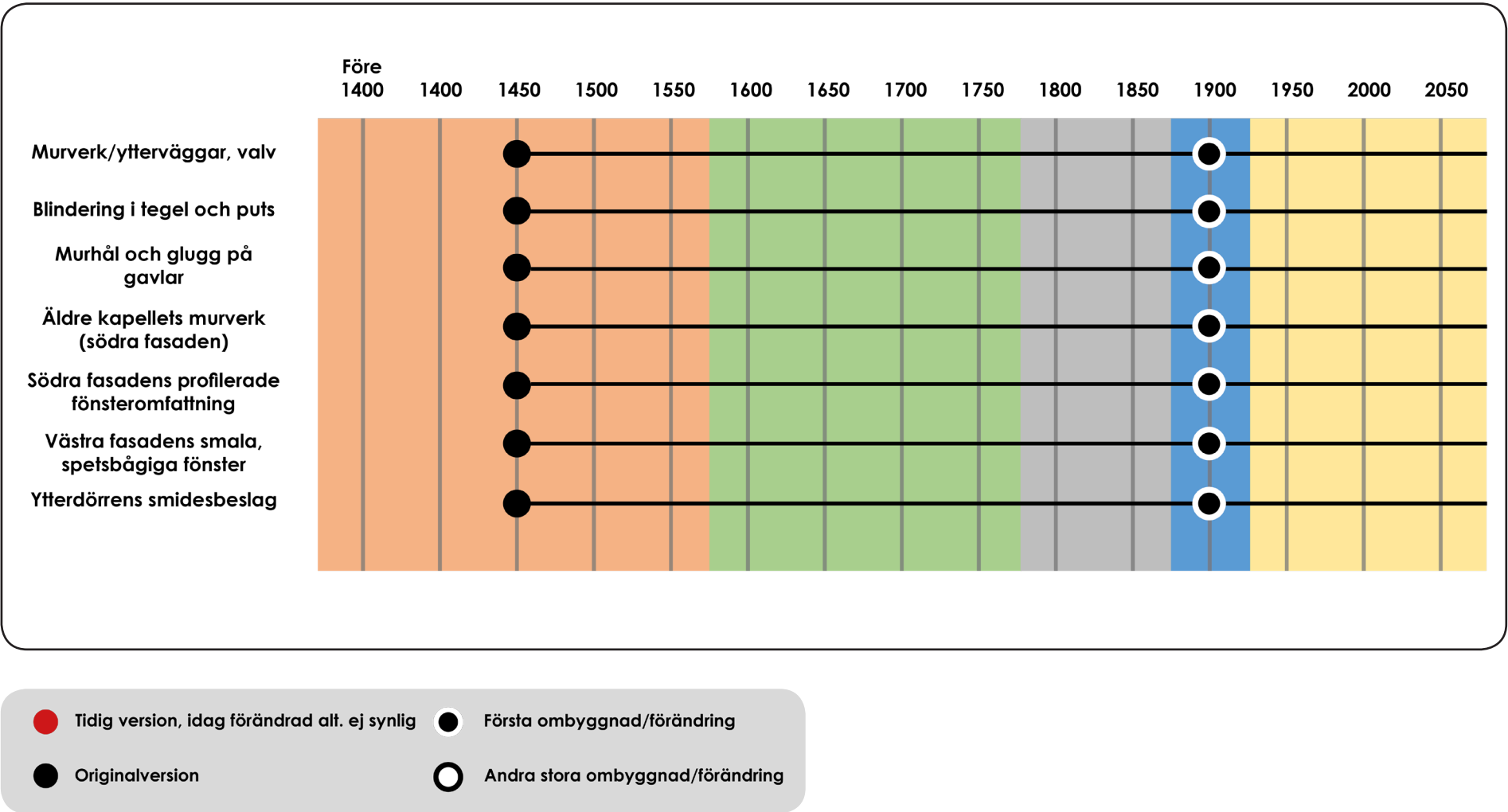
Tids- och rumsanalyser

Tidslinje med betydande värdebärare

Kyrkans betydande exteriöra värdebärare vittnar om medeltida ursprunglighet och om nationalromantiska ideal i form av den nakna naturstenen i kombination med blindingar i tegel och puts.

Frösunda kyrka, exteriör

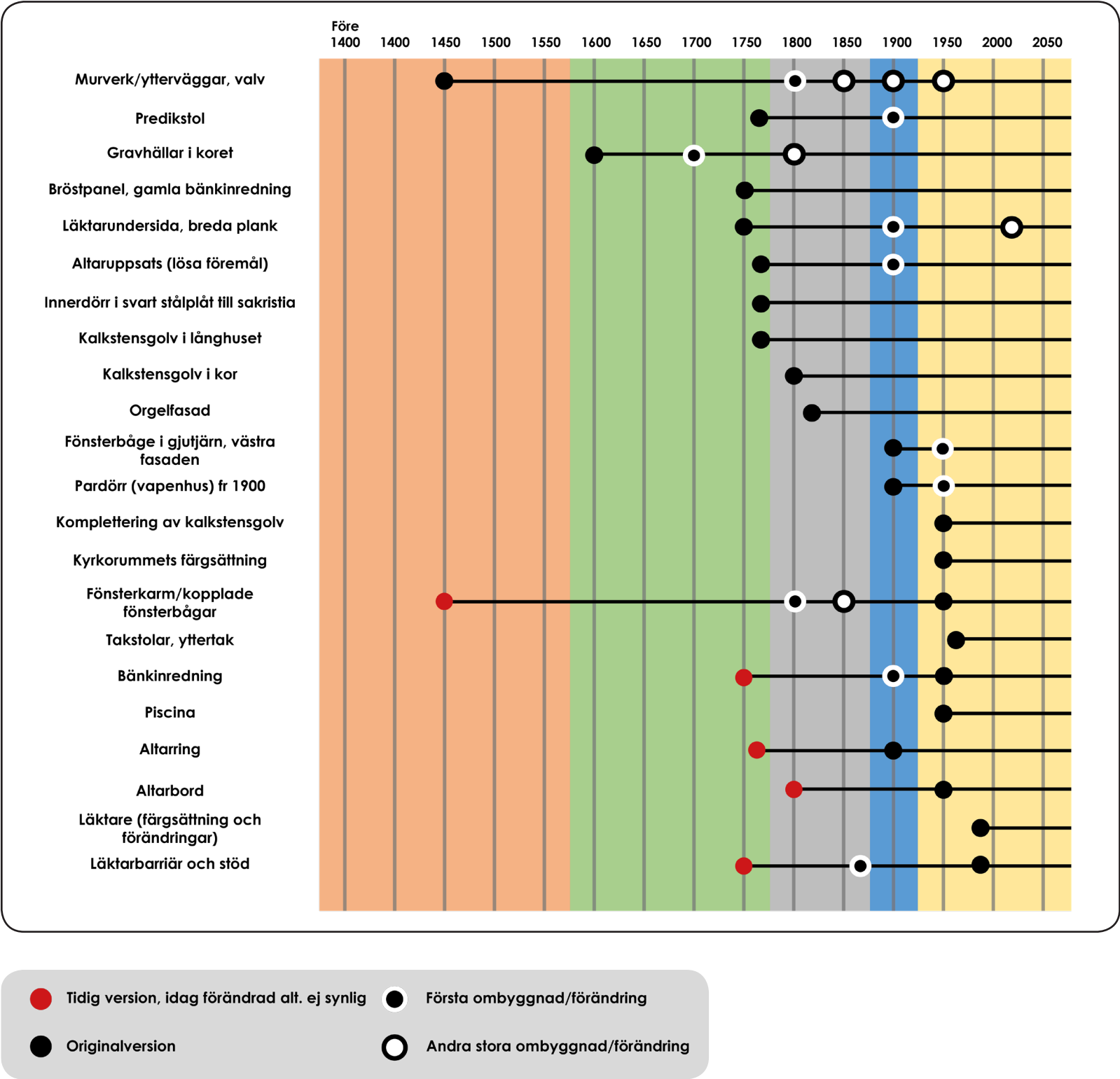
Tids- och rumsanalyser

Tidslinje med betydande värdebärare

Kyrkans betydande interiöra värdebärare ger en något splittrad bild men med vittnesbörd om en lång kontinuitet av kyrklig verksamhet på platsen där förändringarna kan förstås utifrån teologisk och liturgisk utveckling men också genom bygdens utveckling och tillväxt.

Frösunda kyrka, interiör

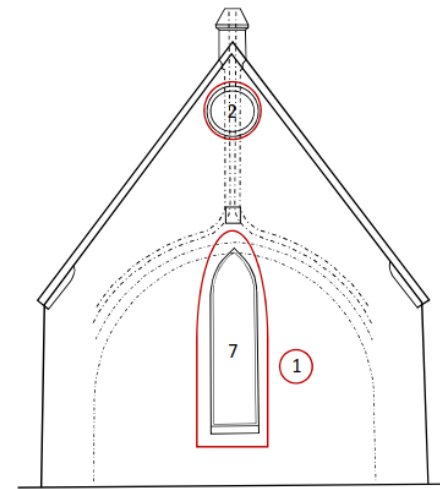

Rumsanalys - exteriört

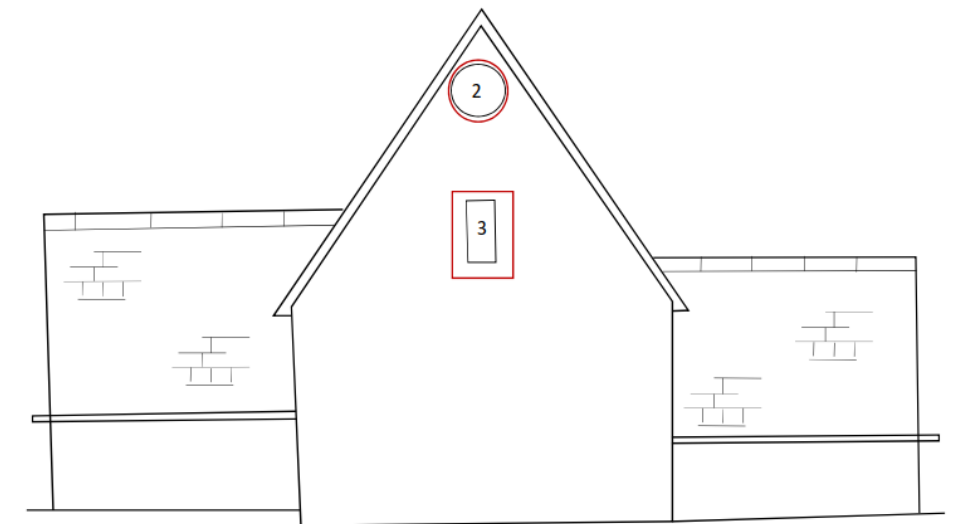
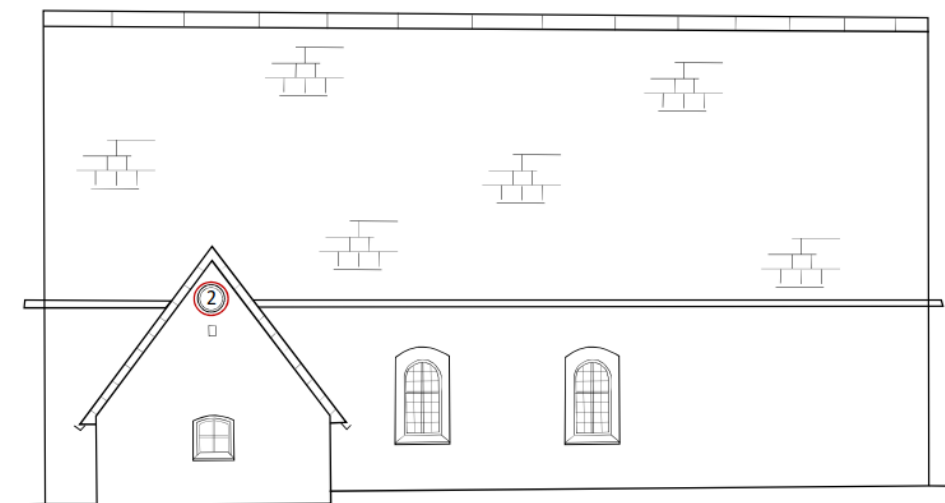
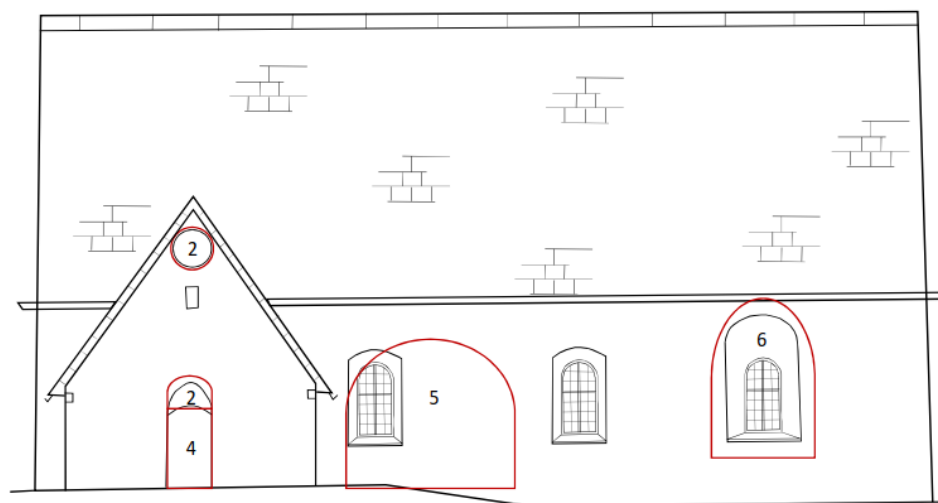
Rum kan analyseras utifrån olika skalor. Kyrkan har ofta en framträdande plats i ett större rumsligt sammanhang exempelvis i relationen till ett landskap, en urban miljö eller en administrativ avgränsning som socken, kontrakt eller stift. Men det finns också flera zoner av rumslighet inne i själva kyrkobyggnaden. En kyrkas föremål är emellertid relaterade till deras placering i rummet.

Ritningarna på denna sida visar exteriöra värdebärare (markerade med rött på fasadritningarna) som har medeltida ursprung.

Legend exteriör uppförandetid, ca 1450

1. Murverk/ytterväggar och valv i gråsten
2. Blinderingar i tegel och puts
3. Murhåll med lucka (östra gavelfasad) och glugg med träram (västra fasadgavel)
4. Ytterdörrens smidesbeslag
5. Äldre kapellets murverk (södra fasaden)
6. Sydöstra fönstrets rikt profilerade, putsade omfattning
7. Västra fasadens smala, spetsbågiga fönster

Tids- och rumsanalyser

Rumsanalys - interiört

Betydande värdebärare är inplacerade på en planritning för att ge en övergripande bild och förståelse över Frösunda kyrkas utbyggnadsskeden och interiöra förändringar. Färgschemat berättar om årtal kopplade till kyrkans interiör.

1. Äldre altarupp-sats i delar

2. Altarskåp

3. Altarbord

4. Altarring

5. Gravhällar i kor

6. Ljusarm

7. Ljusstake i södra korfönstret

8. Kalkstensgolv i koret

9. Ljuskorna i mässing

10. Dopfunt

11. Nummertavla

12. Bröstpanel, gamla bänkinred.

13. Epitafiet

14. Ljuskorna

15. Baneren

16. Kalkstensgolv i mittgången

17. Pardörr i trä/glas

18. Läktarbarriär (1980-tal)

19. Läktarbarriär (1875-1925)

20. Läktarbarriär (1575-1775)

21. Bänkinredning (1952)

22. Timglas

23. Predikstol

24. Dörr, sakristia i stål/plåt

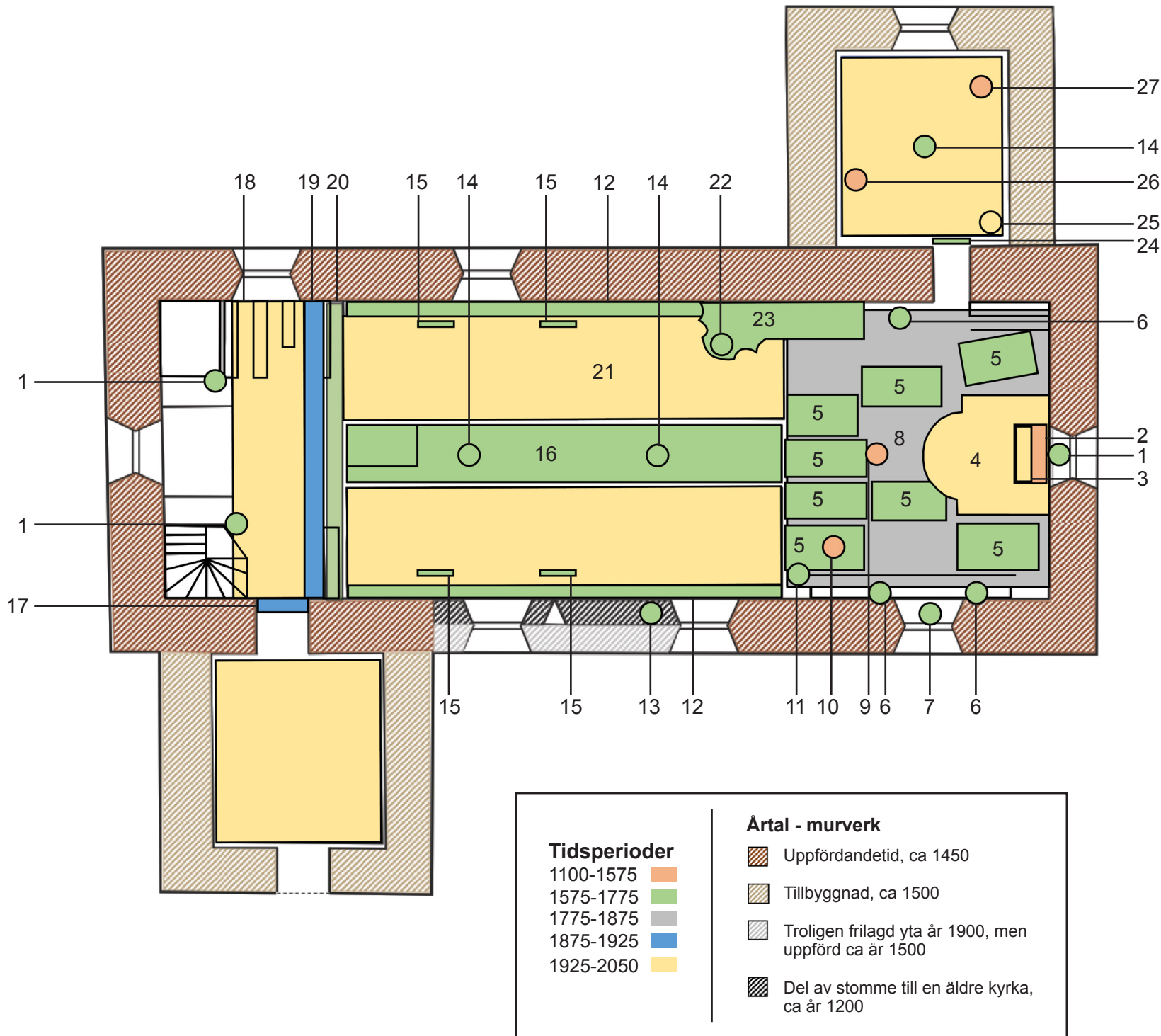
25. Picina i kalksten

26. Medeltida mässshake

27. Processions-stav i trä

Kategorisering

Kategorisering av kulturhistoriska värden

För att kulturhistoriska värden i Stockholms stifts kyrkor och kyrkomiljöer ska kunna bli jämförbara med varandra krävs att de kategoriseras. Kategoriseringens syfte är inte primärt att rangordna olika kyrkomiljöer, byggnader, anordningar eller föremål, utan att kunna avgöra vilken antikvarisk ambitionsnivå som ska tillämpas i förvaltningen och om kulturhistoriska värden har potential att utvecklas. Vid en kategorisering får varje objekt en sifferkombination som anger ett mått på objektets kulturhistoriska värden. Kategorierna är grova och syftar till att ge församlingen och stiftskansliet indikatorer om kulturhistoriska värden är avgörande för hur förvaltningen ska kunna planeras och bedrivas i framtiden. Vidare finns det även en kategorisering av bruksvärden, med fyra olika kategorier i bruk.

Kategorier i kultur:

- 1. Betydande värde som helhet
- 2. Betydande värde i delar
- 3. Inga betydande värden

Kategorier i bruk:

- 1. Optimal användning
- 2. Utvecklingsbar användning inom Svenska Kyrkan (inomkyrklig)
- 3. Utvecklingsbar användning utanför Svenska kyrkan (ickekyrklig)
- 4. Otillräcklig utvecklingspotential

Bruksvärden avser här värden som är relevanta för platsens, byggnadens eller föremålets användning och utveckling. En indelning har gjorts utifrån huruvida användningen utgår från församlingens grundläggande uppgift och ett inomkyrkligt bruk (kyrkliga bruksvärden), eller om värdet gynnar användningen och utvecklingen av ickekyrkliga bruk och samhället i övrigt (ickekyrkliga bruksvärden).

I en kyrka med stora kulturhistoriska värden kan det vara svårt att göra större förändringar som kan behövas för att församlingen ska kunna använda lokalen optimalt för sin verksamhet. Kategoriseringen och de bedömningar som har gjorts bör skickas på remiss till Länsstyrelsen. Observera att kategoriseringen endast speglar Svenska kyrkans intentioner att förvalta sitt kulturarv och tillståndsprövning ska alltid göras hos Länsstyrelsen vid förändringar enligt 4 kap. KML.

Kapitlet kategorisering är indelat i kategorierna: *Kyrkomiljön*, *Kyrkogård*, *Kyrka - exteriör*, *Kyrka - interiör* och *Kyrka - föremålsgrupp 1 & 2*. Inför varje indelning förs det en kort introduktion (sammanfattning) innan de betydande värdebärarna presenteras utförligare genom bild och utifrån rubrikerna *kunskapsvärde*, *upplevelsevärde* och *utvecklingspotential*. Värdebärarna är även indelade i de olika tidsperioderna utifrån färgschemat. Kategorin *Kyrkogård* skiljer sig från de andra kategorierna på det viset att kyrkogården även är indelad i olika kvarter, 11 stycken kvarter totalt. Kvarteren presenteras mot slutet av kyrkogårdskapitlet på två uppslag. Vissa av kvarteren är sammanslagna då de har liknande utgångspunkter och förutsättningar. Kvarteren presenteras utifrån tidsperioder och rubrikerna *kunskapsvärde*, *upplevelsevärde* och *utvecklingspotential* på sida 31 och 32.

Figur 20: Pilgrim Vallentuna är ett samverkansprojekt mellan kyrka, kommun och föreningsliv med projektstöd från Jordbruksverket. Stommen i Pilgrim Vallentuna är de tre vandringslederna, en pilgrimsgård och pilgrimskapellet i Frösunda. (Majken Öst-Söderlund)

Figur 19: Frösunda kyrkas gravkapell används även för pilgrimsverksamhet.

Kategorisering

Kyrkomiljön

Sammanfattning

Frösunda sockencentrum och omgivande landskap har höga kultur och naturvärden och skyddas av svensk lag.

Miljön utgör del av riksintresse för kulturmiljön, K 75. Ett riksintresse gäller geografiskt utpekade områden som har nationellt viktiga värden och kvaliteter. Riksintressen för kulturmiljövården (enligt miljöbalken 3 kap) ska avspegla landets historia. Vad som är utpekat riksintresse varierar, det kan till exempel vara stadskärnor, jordbruksbyar, förhistoriska gravfält eller moderna kyrkor. **Ett riksintresse ska enligt miljöbalken 3 kap. 6 §, skyddas från påtaglig skada.** Begreppet påtagliga skada förklaras generellt på detta sätt: *Ett ingrepp som innebär att ett område förlorar de värden, som motiverat dess utpekande, ska bedömas som påtagligt skadligt.* Bedömningen är platsspecifik och baseras på åtgärdens art och omfattning.

För landskapsbilden gäller även ett skydd enligt § 19 f.d. naturvårdslagen och biotopskyddsförordningen, 7 kap. 11 § miljöbalken. Det innebär att tillstånd måste sökas hos Länsstyrelsen för att utföra åtgärder som kan ha negativ effekt på landskapsbilden. Skyddet reglerar framförallt bebyggelse, nybyggnad, tillbyggnader, takresningar eller att väsentligt förändra en byggnads yttre inom områden med landskapsbildskydd. Skyddsbestämmelserna ingår i miljöbalken 1 kap: *Bestämmelserna i denna balk syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. En sådan utveckling bygger på insikten att naturen har ett skyddsvärde och att människans rätt att förändra och bruka naturen är förenad med ett ansvar för att förvalta naturen väl.*

Motiv

Kunskapsvärde

Kyrkans läge i ett fornlämningsrikt område speglar behovet av att en ny religion tar plats i samhället.

Upplevelsevärde

Kyrkans placering i det flacka öppna landskapet med tydlig synlighet från väsentliga delar av Frösunda är uppenbart medveten och speglar en lång kontinuitet av mänsklig närvaro på platsen.

Kategorisering av kulturhistoriska värden

Betydande värdebärare

- Det öppna landskapet
- Siktlinjer till/från gravhögar

Kategorisering av bruksvärden

Användningsintensitet

-

Utvecklingspotential

Här går att stärka siktlinjer genom att försöka hålla nere träd och hävda siktlinjerna i samverkan med andra intressenter i området.

Kategorisering

Kyrkogård

Under indelningen ”Kyrkogård” presenteras betydande värdebärarna genom bild och utifrån kunskapsvärde, upplevelsevärde och utvecklingspotential. Kvarteren presenteras mot slutet av kyrkogårdskapitlet där deras enskilda kulturhistoriska karaktär beskrivs genom de mest framträdande kunskaps- och upplevelsevärdena.

Kategoriseringen har här gjorts både övergripande för hela kyrkogården men även enskilda kvarter har kategoriserats för att tydliggöra dess främsta värden och förändringskänslighet i församlingens framtida fastighets- och kulturarvsarbete. Kvarteren är uppdelade i *Kategori i kultur*.

Församlingen har också utfört en gravvårdsinventering, därför finns även hänvisningar till den och de kulturhistoriskt mycket värdefulla gravanordningarna.

Sammanfattning

Kyrkogården berörs av 4 kap. §13 KML. Alla förändringar är tillståndspliktiga och ska tillståndsprövas av länsstyrelsen.

Motiv

Frösunda kyrkogård har genomgått flera omfattande förändringar dels vid tiden kring förra sekelskiftet, dels genom 1900-talets långtgående rationaliseringar av begravningsverksamheten. Omkring år 1900 utgjordes kyrkogården i det närmaste av en stor öppen gräsyta, både på norra och södra sidan. Få gravar kan idag dateras till tiden före 1920. Rationaliseringar som denna är vanligt förekommande på andra kyrkogårdar och kan därför inte hävdas idag som ett betydande kulturhistoriskt värde. Endast delar av kyrkogården är av kulturhistoriskt intresse. De betydande värdena beskrivs närmare på följande sidor.

Kategorisering av kulturhistoriska värden

Kategori i kultur

2

Betydande värdebärare (beskrivs närmare nedan)

- Runsten
- Bogårdsmur från 1600-talet
- Öglor i järn
- Murade, putsade stigoportar - med grindar i järnsmide
- Klockstapel - från 1500-och 1600-talen
- Klockstapel - med klockor och konstruktion
- Gångsystem och trädkrans
- Gångsystem och Kvarter
- Gravvårdar enligt gravvårdsinventeringen
- Gravkapell, Fd Bårhus

Kategorisering av bruksvärden

Kategori i bruk

1

Användningsintensitet

Utomhusmiljö. Kyrkogården bedöms användas dagligen utifrån hur den brukas idag. Minst en aktivitet/verksamhet per dag under minst 300 dgr/år, fördelat över året.

Utvecklingspotential

Anpassning är möjlig för att gynna den kyrkliga verksamheten. Framtida förändringar ska göras med hänsyn till betydande kulturhistoriska värden.

Kategorisering

Kyrkogård

RUNSTEN

Tidsperiod
1100-1575

Berörs av 2 kap KML, fornminne

Kunskapsvärde

Stenen är ett bevis på den långa kontinuiteten av mänskligt bruk på platsen och om Frösunda före kyrkans uppförande och det tidiga kristnandets tid.

Upplevelsevärde

Stenens placering vid västra gaveln intill vapenhusets ingång ger besökaren en direkt relation till kunskapsvärdet.

Utvecklingspotential

Runstenen har haft olika placeringar varför nuvarande läge inte är självklart.

BOGÅRDSMUR FRÅN 1600-TALET

Tidsperiod
1575-1775

Kunskapsvärde

Kyrkogårdens avgränsning utvecklades över tid när den vigda jordens upphöjda betydelse i förhållande till det omgivande agrara landskapet ökade. Ingångarna har flyttats ett flertal gånger. Västra stigluckan omnämns 1688. 1699 visar en karta två ingångar i norra muren, och en i väster, som då låg längre söderut i muren. Den västra av de norra ingångarna försvann då bårhuset (gravkapell) tillkom 1950. Västra muren renoverades 1975, då även grindstolparna murades om; norra muren lades om under 1980-talet. Bogårdsmuren har tidigare haft en tjärad avtäckning av spån, en s.k. »boogårs spening» som omtalas första gången 1636-1637, den har senare tagits bort och muren avplanats. Muren är ca 90-130 cm hög och 120 cm bred och består av ohuggna gråstensblock med rester av bruk emellan. Det finns numera endast två entréer till kyrkogården och av de tre ursprungliga är det bara den norra som dateras till 1699 eller tidigare.

Upplevelsevärde

Bogårdsmurens konstruktion i natursten och dess låga profil formar upplevelsen av kyrkogården.

Utvecklingspotential

Bogårdsmuren har med tiden förändrats nivåmässigt, vilket är möjligt att justera, fr. a i söder och sydväst. Öppningarna i muren har flyttats över sekterna och kan vara möjliga att justera enligt tidigare placeringar. Se äldre kartor. Bårhuset är en sentida komplettering med placering i just en sådan äldre öppning och bedöms vara möjlig för förändring i ett utvecklingsperspektiv.

ÖGLOR I JÄRN

Tidsperiod
1575-1775

- infästade i borgårdsmuren, 12 st i den norra och 2 st i den västra, som användes för uppställning av hästar vid kyrkobesöket.

Kunskapsvärde

Öglorna är från samma sekel som bogårdsmuren, och de speglar en äldre infrastruktur i landet då hästen och inte bilen utgjorde transportmedel. Anledningen till att så många ringar fanns i den norra muren är förmodligen att kyrkstallarna låg intill prästgården. Att döma av ringarnas placering i norra och sydvästra muren kan de antas härröra från stigluckornas placering vid tiden kring år 1688. Avsaknaden av ringar i nordvästra delen, om det funnits, kan tyda på att det vid stigluckans tillkomst blivit avlägsnade. Även den ”nya stigluckan” dvs nuvarande ingång samt en omläggning av bogårdsmuren omkring 1975 kan förklara avsaknaden av ringar på västra sidan.

Upplevelsevärde

Järnringarna skapar frågor kring bogårdsmuren och dess användning. Endast den som betraktar muren noggrant ser dem. Upplevelsen blir ett mindre mysterium, som inte lätt låter sig förklaras.

Utvecklingspotential

Öglorna ska inte flyttas från befintliga lägen, de beskriver en ursprunglig användning där hästarna placerades just i dessa lägen. Informationen om öglorna kan utvecklas på platsen för att öka förståelsen om tidigare bruk av transporter till och från kyrkan

Kategorisering

Kyrkogård

KLOCKSTAPEL

- med klockor och konstruktion

Tidsperiod
1575-1775

Kunskapsvärde

Klockstapelns konstruktion tillkom 1631 och fick sin panelning under 1690-talet. Takhuven är belagd med träspån. En helrenovering av densamma utfördes 1961 och den är numera rödfärgad. Den är försedd med fyra klockor.

Upplevelsevärde

Klockstapelns form är ålderdomlig och i kombination med klockornas klang präglar såväl den närliggande kyrkogårdsmiljön som landskapet i stort.

Utvecklingspotential

En erfaren timmerman skulle kunna anlitas för att identifiera och dokumentera värdefull information om stapelns uppförande och förändringar.

KLOCKSTAPEL

- från 1500- och 1600-talen

Tidsperiod
1575-1775

Kunskapsvärde

De tre klockorna har olika ålder. Den äldsta härstammar från Ryssland, gjuten 1559, men till Sverige tidigt 1600-tal. Enligt en år 1710 nedtecknad uppgift skall den ha skänkts till Frösunda kyrka av Carl Bölja från Billsta år 1521. Årtalet måste dock vara fel, klockan är gjuten 1559, men det är tänkbart att någon medlem av Böljasläkten, som innehade Billsta i Frösunda och Hakunge i Össeby-Garn, kan ha tagit med sig klockan från Ryssland under krigen i slutet av 1500-eller början av 1600-talet. Klockan bör enligt utredning komma från en kyrka i Kamenskaja härad i Gdov-distriktet. Gdov-distriktet hörde till Pskov-området, det som fram till ryska revolutionen kallades guvernementet Pskov. Klockan är troligen ett krigsbyte men när den hemförde är osäkert, troligen före freden i Stolbova 1617. De övriga klockorna är från 1861 och 1951.

Upplevelsevärde

Klockstapelns form är ålderdomlig och i kombination med klockornas klang präglar såväl den närliggande kyrkogårdsmiljön som landskapet i stort.

Utvecklingspotential

Informationen om klockorna kan utvecklas och eventuellt kopplas till 1600-talets stormaktstid i kyrkorna.

MURADE, PUTSADE STIGPORTAR

- med grindar i järnsmide

Tidsperiod
1775-1875

Kunskapsvärde

Bogårdsmurens stigportar tillhör avgränsningens struktur och markerar rörelsen mellan det världsliga och det sakrala. Detta var i äldre tider påkostade passager. År 1789 förefaller det som om alla tre ingångarna utgjordes av stigluckor. Enligt ett sockenstämmo-protokoll skulle fyrkantiga gråstenar beställas *”till underbyggnad av trenne bristfälliga stegluckor som nästa Wår komma att ånyo ommuras”*. Åtminstone ommurades *”stora Stegluckan wid Kläckstapelen”* och den lilla *”wid Kläckaregården”* enligt ett sockenstämmoprotokoll från 1791. Tidigare hade dessa varit välvda men nu fick de en *”öfverbyggnad med Bjälckar och brädtak som nu är öfwer Stora stegluckan för säkrast och waracktigast”*. Den nordvästra var förmodligen inte ännu i behov av renovering. Grindstolparna uppförda 1810 då de ersatte äldre stigportar som funnits under 1700-talet. De västra stolparna dock rivna 1975 och återuppförda. Grindarna tillverkade vid olika datum, den äldre i norr, samt en i väster anges till 1600-talet (obekräftat), den senare ett komplement och tillverkad 1975.

Upplevelsevärde

Passagerna kan fortfarande upplevas ha en tydlig uppgift, förutom att vara konkreta öppningar, att synliggöra den symboliska rörelsen mellan kyrkogårdens sakrala vilorum och det omgivande landskapets mer världsliga karaktär. I synnerhet grindarnas ålderdomliga utförande ger en känsla av historisk kontinuitet och att många före mig passerat här.

Utvecklingspotential

-

Kategorisering

Kyrkogård

GRAVKAPELL, FD BÅRHUS

Tidsperiod
1925-2050

Kunskapsvärde

Grunden består av huggen sten och fasaderna är putsade och avfärgade i en beige-grå kulör. Sadeltaget är täckt av skiffer. Entrén består av pardörrar i ek krönte av ett kors. Interiören har en glasmålning av konstnären Gunnar Thorhamn (1894-1965). I gravkapellet placerades kistor i väntan på begravning under 1950-1960 talet. Det används idag för pilgrimsverksamheten. Inslag från en sentida epok i kyrkomiljöns historia som speglar såväl byggnadsteknisk som begravningsetisk utveckling. Det fd bårhuset uppfördes i en muröppning för en äldre stiglucka (entré) vid murens nordvästra hörn.

Upplevelsevärde

Gravkapellet bidrar till att stärka kyrkogårdens 1900-tals karaktär som en del av de många förändringar som gjordes under seklet.

Utvecklingspotential

Kan till exempel utvecklas vidare för pilgrimsverksamheten.

GÅNGSYSTEM OCH TRÄDKRANS

Tidsperiod
1775-1875

Kunskapsvärde

Kyrkogården består i huvudsak av en stor gräsyta med flertalet smala grusgångar belagd med stenmjöl. Gångsystemet har varit detsamma sedan åtminstone sent 1800/tidigt 1900-tal, däremot har gångarna breddats och belagts med stenmjöl istället för som tidigare singel. I 1919 års inventering omnämns en trädkrans innanför bogårdmuren bestående av almar, askar och lönnar, samt en gräsyta genomskuren av grusade gångar. Utmed stenmuren finns en trädkrans bestående av ädla lövträd som lind, lönn och ask, ca 6 st per sida, några utgångna träd är återplanterade med lindar mot väster men även mot öster. Vid någon tidpunkt har man beslutat återplantera lindar mot almar som gått ut. I kyrkogårdens sydöstra hörn står en ek och strax öster om kyrkan en kastanj. Situationsplanen från år 1917 visar många fler träd, som förmodligen är planerade, medan gångsystemet med få undantag (gång ner mot sydöst, en liten förbindelse i nord-sydlig riktning norr om kyrkan samt passagen fram till gravkapellet) är densamma som idag.

Upplevelsevärde

Upplevelsen av kyrkogården samspelar med helheten och är mycket viktig för platsen och de som besöker platsen. Det uppenbara värdet består i en struktur av äldre datum och ett grönt sammanhang som erbjuds besökaren.

Utvecklingspotential

Det finns stora möjligheter till förändringar av det gröna landskapet på kyrkogården. Både trädrader och gräsytor bör utvecklas i anslutning till de berättelser som fastslås i metodutvecklingen. Förnya trädvårdsplanen. Återplantering av alm, ask och lönn (lind ersatt alm pga almsjuka vilket kan påverka framtida beslut). Alléskydd enligt MB kan innebära biotopskydd. Länsstyrelsen bör kontaktas för mer information.

Kyrkogård

KVARTER 1

- Nordvästra sidan av kyrkogården (Kategori 2)

Tidsperiod
1875-1925

Kunskapsvärde

Området utmed den nordvästra muren har till stor del förändrats under 1900-talets senare hälft. Inte minst till följd av uppförandet av St Olofs kapell som fick sitt tillträde via en förlängning av den grusade gång som löper utmed muren i nordsydlig riktning. Några solitära gravvårdar av kulturhistoriskt intresse. Någon enstaka grusgrav med kantsten.

Upplevelsevärde

Kvarteret är omrört och förändrat, gravvårdarna varierar i storlek och höjd och försedda med olika markbeläggning, varför helheten ger ett något splittrat intryck. I grav nr 1-2 vilar E. Pehrsson med hustru, de var med och startade upp "Evangeliska Fosterlandsstiftelsen" i Frösunda.

Utvecklingspotential

Kvarterets övergripande karaktär är överordnad, men utveckling av kvarteret är möjlig i någon riktning. Gravanordningar bör stå kvar på ursprunglig plats som miljöskapare och som del i kvarterets gestaltning men kan återupplåtas med ny inskription. Kvarteret kan också kompletteras med inordnade vårdar av motsvarande karaktär. I *Kulturhistorisk utredning och gravvårdsinventeringen, Frösunda kyrkogård* (2017), finns mer information kring gravanordningar.

KVARTER 4

- Intill västra delen av kyrkan (Kategori 1)

Tidsperiod
1925-2050

Kunskapsvärde

I kvarter 4 finns ett par gravvårdar som minner om personer som fått sin plats här då de gjort insatser för bygden och kyrkan. Kvarteret har betydande värden trots att gravvårdarna har spännvidd i ålder från 1920-60-talet.

Upplevelsevärde

Kvarteret är ytmässigt tämligen begränsat, gravvårdarna varierar i storlek och höjd och utformning, men mot fonden av västra kyrkomuren ger de ett intressant avtryck. Fd bårhuset i norr finansierades genom en donation av andre ordförande i Frösunda kommunalnämnd, tillika riksdagsman, Edvard Thorell, som med sin familj här har sin gravplats.

Utvecklingspotential

Helt kvarter med betydande värden och omfattande bevarandekrav. Endast mycket små förändringar kan vara möjliga. I *Kulturhistorisk utredning och gravvårdsinventeringen, Frösunda kyrkogård* (2017), finns mer information kring gravanordningar.

KVARTER 2-3

- Norra sidan av kyrkogården (Kategori 2)

Tidsperiod
1925-2050

Kunskapsvärde

Kvarter 2 utmed den norra muren har successivt omdanats, till en del kompletterats med omgrävda gravar med inslag av tomma platser, som lämnats då gravrätter återgått. Kvarter 3 utmed gången närmast norr om kyrkan är relativt ung. Gravvårdarna är till stor del familjegravar med gårds- eller bytillhörighet, vilket ger en förankring i bygden och gör dem trots sin ringa ålder intressanta. De flesta gravvårdar i kvarteren 2-3 härstammar från gravläggning under 1940-60-talen.

Upplevelsevärde

Kvarteren är omrörda och förändrade, gravvårdarna placerade i gräsbelagda ytor och de har större samhörighet i höjd och utformning än kvarter 1, varför helheten kan upplevas mer harmonisk.

Utvecklingspotential

Kvarterets övergripande karaktär är överordnad, men utveckling av kvarteret är möjlig i någon riktning. Gravanordningar bör stå kvar på ursprunglig plats som miljöskapare och som del i kvarterets gestaltning, men kan återupplåtas med ny inskription. Kvarteret kan också kompletteras med inordnade vårdar av motsvarande karaktär. I *Kulturhistorisk utredning och gravvårdsinventeringen, Frösunda kyrkogård* (2017), finns mer information kring gravanordningar.

KVARTER 5

- Östra sida och kyrkans sydmur (Kategori 1)

Tidsperiod
1925-2050

Kunskapsvärde

Kvarter 5 utgörs av för kyrkogården tämligen gamla gravvårdar, 1910-tal, kompletterade under senare decennier, och har betydande värden. De har ett starkt estetiskt och miljöskapande värde. Tillsammans utgör de en enhetlig komposition.

Upplevelsevärde

Kvarterets placering intill södra kyrkofasaden, gravvårdarnas höga ålder och enhetliga, höga format samverkar med kyrkans långa hävd på platsen och ger en stark upplevelse av samhörighet med generationer av bybor i Frösunda.

Utvecklingspotential

Helt kvarter med betydande värden och omfattande bevarandekrav. Endast mycket små förändringar kan vara möjliga. I *Kulturhistorisk utredning och gravvårdsinventeringen, Frösunda kyrkogård* (2017), finns mer information kring gravanordningar.

Kyrkogård

KVARTER 6 OCH 8

- Kv. 6 invid östra gaveln av kyrkan och kv. 8 sydväst om kyrkogården. (Kategori 1)

Tidsperiod
1925-2050

Kunskapsvärde

Kvarter 6 utgörs av för kyrkogården ålderdomliga gravvårdar, med flera från sent 1800-tal, en sekvens av familjegravar med sammanhållen utformning och tillkomst. Kvarteret med sitt läge nära kyrkan får en miljöskapande funktion och med sin ålder en förankring bakåt i tiden. Gravvård 142-143 är den enda gravplatsen med häckomgärdning på kyrkogården. Inom kvarter 8 finns ett flertal gravvårdar från sent 1800-tal. Här finns även några av de få återstående grusgravarna placerade.

Upplevelsevärde

Kvarteren är visserligen omrörda och förändrade, men både kvarter 6 intill kyrkans östra fasad och kvarter 8 intill murens västra sida, stärker med inslag av ålderstigna gravvårdar samhörigheten med kyrkans långa hävd på platsen. I kvarter 6 finns ex vis J.A.Tunwalls sten från 1895 och i kvarter 8 finns bl. a. F.W. Paalzows familjegrav från 1879-89.

Utvecklingspotential

Kvarter 6 och 8 är kvarter med betydande värden och omfattande bevarandekrav. Endast mycket små förändringar kan vara möjliga. I *Kulturhistorisk utredning och gravvårdsinventeringen, Frösunda kyrkogård* (2017), finns mer information kring gravanordningar.

KVARTER 10

- yttersida mot muren i öster (Kategori 2)

Tidsperiod
1875-1925

Kunskapsvärde

Ett fåtal gravvårdar härstammar från sent 1800-tal. Stora förändringar har skett utmed den östra muren i samband med de dräneringsarbeten som utfördes under 1990/91. Det har i sin tur medfört att många av de vårdar som tidigare var placerade här nu är borttagna varav några finns bevarade i lapidariet.

Upplevelsevärde

Det långsamla kvarteret är omrört och förändrat, gravvårdarna varierar i storlek och höjd och försedda med olika markbeläggning, varför helheten ger ett något splittrat intryck.

Utvecklingspotential

Kvarterets övergripande karaktär är överordnad, men utveckling av kvarteret är möjlig i någon riktning. Gravanordningar bör stå kvar på ursprunglig plats som miljöskapare och som del i kvarterets gestaltning men kan återupplåtas med ny inskription. Kvarteret kan också kompletteras med inordnade vårdar av motsvarande karaktär. I *Kulturhistorisk utredning och gravvårdsinventeringen, Frösunda kyrkogård* (2017), finns mer information kring gravanordningar.

KVARTER 7 OCH 9

- Kv. 7 ligger öster om kyrkan (tidigare ”Allmänna varvet”). Kv. 9 ligger på södra delen av kyrkogården, två ytor. (Kategori 2)

Tidsperiod
1925-2050

Kunskapsvärde

I kvarter 7 finns ett fåtal gravvårdar kvar från det tidigare Allmänna varvet. Vårdarna har en ansevärd ålder och tillhör de äldsta på kyrkogården. I kvarter 9, den södra sidan, har varit föremål för omfattande omdaning i sen tid. Några vårdar har ett kulturhistoriskt värde både som miljöskapande men också med socialhistorisk förankring i bygden.

Upplevelsevärde

Ytorna i kvarteren upplevs som stora och öppna. Kvarter 7 minner om det allmänna varvet som företeelse och berättar om begravningskicket för de som var mindre bemedlade. I kvarter 9, ungefär mitt på det sydöstra stora fältet, finns en komministergrav, rest av barnen under 1800-talet, som fram till kyrkogårdens restaurering (1990-tal) stod på en gravkulle.

Utvecklingspotential

Kvarterens övergripande karaktär är överordnad, men utveckling av kvarteren är möjlig i någon riktning. Gravanordningar bör stå kvar på ursprunglig plats som miljöskapare och som del i kvarterets gestaltning men kan återupplåtas med ny inskription. Kvarteren kan också kompletteras med inordnade vårdar av motsvarande karaktär. I *Kulturhistorisk utredning och gravvårdsinventeringen, Frösunda kyrkogård* (2017), finns mer information kring gravanordningar.

KVARTER 11

- yttersida mot muren i söder (Kategori 1)

Tidsperiod
1925-2050

Kunskapsvärde

Kvarter 11 har många gravvårdar från tiden 1890-1920. Här finns även en senare tillkommen askgravplats som faller väl in i gestaltningen med den gravvård som återanvänts.

Upplevelsevärde

Det långsmala kvarteret, som karaktäriseras av både uppvuxna träd och nivåskillnader, samt äldre gravvårdar och den nya askgravplatsen, ger en varierad upplevelse av kyrkogårdens långa hävd. Här finns bl.a. Z.Carlssons något ovanliga vård i form av ett smitt järnkors sedan 1896.

Utvecklingspotential

Helt kvarter med betydande värden och omfattande bevarandekrav. Endast mycket små förändringar kan vara möjliga. I *Kulturhistorisk utredning och gravvårdsinventeringen, Frösunda kyrkogård* (2017), finns mer information kring gravanordningar.

Kategorisering

Kyrka, exteriör

Under indelningen ”Kyrka, exteriör” presenteras betydande värdebärare genom bild och utifrån kunskapsvärde, upplevelsevärde och utvecklingspotential.

Kategoriseringen har gjorts för kyrkans exteriör i sin helhet för att tydliggöra dess främsta värden och deras förändringskänslighet i församlingens framtida fastighets- och kulturarvsarbete.

Sammanfattning

Kyrkans exteriör berörs av 4 kap. §3 KML. Alla förändringar är tillståndspliktiga och ska tillståndsprövas av länsstyrelsen.

Motiv

En stor del av kyrkan är oförändrad sedan medeltiden. Fasaderna och stommen vittnar om kyrkans byggnadshistoriska utveckling under medeltiden samt nationalromantiska ideal.

Kategorisering av kulturhistoriska värden

Kategori i kultur
2

Betydande värdebärare (beskrivs närmare nedan)

- Kyrkans fasad - och stomme i natursten
- Blinderingar i tegel och puts
- Murhåll och glugg på gavlar
- Äldre kapellets murverk (södra fasaden)
- Södra fasadens - profilerade fönsteromfattning
- Västra fasadens - smala, spetsbågiga fönster
- Ytterdörrens smidesbeslag

Kategorisering av bruksvärden

Kategori i bruk
1

Användningsintensitet

Utomhusmiljö. Kyrkogården bedöms användas dagligen utifrån hur den brukas idag. Minst en aktivitet/verksamhet per dag under minst 300 dgr/år, fördelat över året. Här bedöms t.ex. hur ofta kyrkan är öppen, entréer isbekämpas, sandning, snöskottning mm.

Utvecklingspotential

Nuvarande takmaterial påverkar fasadens medeltida uttryck i negativ riktning. Takets rostiga yta och det moderna materialets kontrast till den medeltida murverket i natursten upplevs alltför skarp för att vara lämplig i denna miljö. Byte till ett takmaterial som stärker det medeltida uttrycket är önskvärt, t.ex. träspån. Den kulturhistoriska kategoriseringen för hela exteriören skulle kunna utvecklas till en kategori 1 då upplevelsevärdet skulle stärkas. Se även LCC analys för framtida takval på kyrkan.

Alla förändringar är tillståndspliktiga enligt 4 kap. KML.

Kategorisering

Kyrka, exteriör

KYRKANS FASAD - och stomme i natursten

Tidsperiod
1100-1575

Kunskapsvärde

Troligen har en kyrka funnits i Frösunda ungefär på den nuvarandes plats vid slutet av 1100-talet. I den kyrka, som nu står, lägger man märke till en stor imurning av tegel i södra muren. Det har vid undersökningar visat sig, att motsvarande del av muren in mot kyrkan består av gråsten. Detta kan knappast förklaras på annat sätt, än att en mindre byggnad med tunnare murar legat söder om kyrkan och att dess nordmur byggts in i den nuvarande kyrkans sydmur, då denna uppfördes. Att den nuvarande kyrkan kan dateras till 1400-talet beror delvis på murverket, som består av större och mindre kluvna stenar, lagda utan att synnerlig hänsyn tagits till att åstadkomma jämna skiftgångar. Under 1700-talet uppges fasaderna vara putsade (rappade). Kyrkans samtliga gavelrösten har dekorerats med runda blindnischer i tegel. Den västra rundeln är något större än de övriga och i samband med en renovering 1900 träffade man på ett målat skepp i rundeln som dock målades över eller togs bort. Murhål och glugg i gavlarnas rösten är troligen ursprungliga, vilka ger vinden dagsljus. Den östra är stickbågig, numera täckt av en lucka i trä; den västra med rektangulär form är betydligt mindre och smalare.

Upplevelsevärde

Upplevelsen av exteriören och dess medeltida uttryck är mycket viktig för platsen och de som besöker platsen. Naturstensfasaden berättar om kyrkans utbyggnadsskeden under 1400-och 1500-talen och den befolkningstillväxt som skedde i området under denna tid.

Utvecklingspotential

BLINDERINGAR I TEGEL OCH PUTS

Tidsperiod
1100-1575

Kunskapsvärde

Kyrkans samtliga gavelrösten har dekorerats med runda blindnischer i tegel. Den västra rundeln är något större än de övriga och i samband med en renovering 1900 träffade man på ett målat skepp i rundeln som dock målades över eller togs bort.

Upplevelsevärde

Upplevelsen av exteriören och dess medeltida uttryck är mycket viktig för platsen och de som besöker platsen. Inslagen av blinderingar i tegel och puts i naturstensfasaden berättar om kyrkans utbyggnadsskeden under 1400-och 1500-talen stärker den ålderdomliga prägeln.

Utvecklingspotential

Putsanalys bör göras inför en framtida renovering av putsytor och fogar för att närmare förstå vad som är medeltida och vad som är senare tillägg.

MURHÅL OCH GLUGG PÅ GAVLAR

Tidsperiod
1100-1575

Kunskapsvärde

Murhål och glugg i gavlarnas rösten är troligen ursprungliga, vilka ger vinden dagsljus. Den östra är stickbågig, numera täckt av en lucka i trä; den västra med rektangulär form är betydligt mindre och smalare.

Upplevelsevärde

Upplevelsen av exteriören och dess medeltida uttryck är mycket viktig för platsen och de som besöker platsen. Murhålerna med olika form och uttryck berättar om kyrkans utbyggnadsskeden under 1400-och 1500-talen stärker den ålderdomliga prägeln.

Utvecklingspotential

Putsanalys bör göras inför en framtida renovering av fogar för att närmare förstå vad som är medeltida och vad som är senare tillägg.

Kategorisering

Kyrka, exteriör

ÄLDRE KAPELLETS MURVERK - (södra fasaden)

Tidsperiod
1100-1575

Kunskapsvärde

Troligen har en kyrka funnits i Frösunda ungefär på den nuvarandes plats vid slutet av 1100-talet. I den kyrka, som nu står, lägger man märke till en stor imurning av tegel i södra muren. Det har vid undersökningar visat sig, att motsvarande del av muren in mot kyrkan består av gråsten. Detta kan knappast förklaras på annat sätt, än att en mindre byggnad med tunnare murar legat söder om kyrkan och att dess nordmur byggts in i den nuvarande kyrkans sydmur, då denna uppfördes.

Upplevelsevärde

Södra fasadens inslag av synligt murverk i tegel visar tidiga kompletteringar och ändringar. Det skapar nyfikenhet om den ursprungliga utformningen och berättar samtidigt om kyrkans utbyggnadsskeden under 1400-och 1500-talen och den befolkningstillväxt som skedde i området under denna tid. De ålderdomliga spåren i murverket legitimerar kyrkans långa hävd på platsen och ger en stark upplevelse av samhörighet med generationer av bybor i Frösunda.

Utvecklingspotential

Putsanalys bör göras inför en framtida renovering av putsytor och fogar för att närmare förstå vad som är medeltida och vad som är senare tillägg.

SÖDRA FASADENS - profilerade fönsteromfattning

Tidsperiod
1100-1575

Kunskapsvärde

På sydsidan normaliserades fönstren på 1800-talet; det sydöstligaste dock endast beträffande öppningen, medan fönstrets rikt profilerade yttre omfattning bibehölls. Denna förekommer redan på avbildningar från 1600-talet och har alltså en avsevärd ålder, även om den inte med säkerhet kan sägas höra till kyrkans ursprungliga skick.

Upplevelsevärde

Södra fasadens inslag av synligt murverk i tegel samt den profilerade fönsteromfattningen skapar nyfikenhet om den ursprungliga utformningen och berättar samtidigt om kyrkans utbyggnadsskeden under 1400-och 1500-talen och den befolkningstillväxt som skedde i området under denna tid. De ålderdomliga spåren i murverket legitimerar kyrkans långa hävd på platsen och ger en stark upplevelse av samhörighet med generationer av bybor i Frösunda.

Utvecklingspotential

Putsanalys bör göras inför en framtida renovering av fogar för att närmare förstå vad som är medeltida och vad som är senare tillägg.

VÄSTRA FASADENS - smala, spetsbågiga fönster

Tidsperiod
1100-1575

Kunskapsvärde

I korväggen i öster har funnits ett fönster, som flera gånger ommurats och numera är igensatt. Kyrkans norra sida var fönsterlös ända till in på 1800-talet. Fönstren där tillkom 1810, respektive 1851. På sydsidan normaliserades fönstren på 1800-talet; det sydöstligaste dock endast beträffande dageröppningen, medan fönstrets rikt profilerade yttre omfattning bibehölls. Denna förekommer redan på avbildningar från 1600-talet och har alltså en avsevärd ålder, även om den inte med säkerhet kan sägas höra till kyrkans ursprungliga skick. Det höga och smala, spetsbågiga fönstret i västra gaveln kan förmodas ha bibehållit sin ursprungliga form (eventuellt ommurat till större jämnhet). Fönsterbågen i gjutjärn kan möjligen vara det fönster som 1876 monterades i det uppförstorade murhålet mot öster, men efter förändringen vid restaureringen år 1900 demonterades och ersattes med ett runt fönster. Bågen kan då ha förflyttats till västra fasaden.

Upplevelsevärde

Fönstersättningen i murverket speglar olika historiska insatser. De ålderdomliga spåren i murverket, liksom västra fasadens spetsbågiga fönster, som berättar om de äldre ursprungliga fönsterformerna, legitimerar kyrkans långa hävd på platsen och ger en stark upplevelse av samhörighet med generationer av bybor i Frösunda.

Utvecklingspotential

Fönsterhålen bör bibehållas i nuvarande form då de vittnar om kyrkans ursprungliga utseende, däremot är fönsterbågar och karmar bytta under 1900-talet och hör inte till kyrkans medeltida uttryck utan snarare till det tidiga 1900-talets stilideal.

Kategorisering

Kyrka, exteriör

YTTERDÖRRENS SMIDESBESLAG

Tidsperiod
1100-1575

Kunskapsvärde
De smidda järnbeslagen (ett stort gångjärnsbeslag, en nyckelskylt med korsblommor och en ringformig portklapp, som tillsammans med den stora tråklossen över låset har flyttats från en medeltida dörr, som före 1900 suttit mellan vapenhuset och långhuset. Denna utvidgades och erhöll år 1900 en dubbeldörr.

Upplevelsevärde
De ålderdomliga spåren legitimerar kyrkans långa hävd på platsen och ger en stark upplevelse av samhörighet med generationer av bybor i Frösunda.

Utvecklingspotential
Typ av färg och rostskydd bör utredas vidare inför nästa ommålning.

Kategorisering

Kyrka, interiör

Under indelningen "Kyrka, interiör" presenteras betydande värdebärare genom bild och utifrån kunskapsvärde, upplevelsevärde och utvecklingspotential.

Kategoriseringen har gjorts för kyrkans interiör i sin helhet för att tydliggöra dess främsta värden och deras förändringskänslighet i församlingens framtida fastighets- och kulturarvsarbete.

Sammanfattning

Kyrkans interiör berörs av 4 kap. §3 KML. Alla förändringar är tillståndspliktiga och ska tillståndsprövas av länsstyrelsen.

Motiv

Väggar och valv i vapenhuset har en stark medeltida prägel. Dock är interiören idag ett resultat av många historiska perioder, men helhetsverkan är framför allt skapad av 1952 års insatser, främst då den enhetliga färgsättningen.

Kategorisering av kulturhistoriska värden

Kategori i kultur

2

Betydande värdebärare (beskrivs närmare nedan)

- Murdel - i långhus 1200-tal
- Murverk - i ytterväggar och valven i långhus och kor
- Murverk - och valv i vapenhus
- Läktarens undersida - och breda plank
- Dörr - i svartmålad plåt/stål in till sakristia
- Predikstol
- Gravhällar - från 1600-talet och tidigt 1700-tal i koret (de senare flyttad enl. uppgift in i kyrkan 1810).
- Bröstpanel - på ytterväggar från den gamla bänkinredningen (1700-tal?)
- En kvarvarande takstol - i sakristians takkonstruktion
- Orgelfasad, kalkstensgolv - i koret
- Innerdörr vapenhus - i form av en pardörr fr. 1900. Fönsterbåge i gjutjärn (väster)
- 1952-års renovering

Kategorisering av bruksvärden

Kategori i bruk

1

Användningsintensitet

Inomhusmiljö. Kyrkans interiör bedöms användas dagligen utifrån hur den brukas idag då den uppvärms kontinuerligt. Minst en aktivitet/verksamhet per dag under minst 300 dgr/år, fördelat över året.

Utvecklingspotential

Anpassning möjlig för att gynna den kyrkliga verksamheten, sambruk eller uthyrning. Se över uppvärmningen i kyrkan genom mätning av temp och RF och installation av ett styrsystem för det befintliga elsystemet. Ett intermittent värmesystem skulle kunna spara både pengar och vara skonsammare för träinredningen. Dock kräver textilier en högre temperatur som kan fås genom att zonindela sakristian och kyrkorummet i övrigt.

Kategorisering

Kyrka, interiör

MURDEL

- i långhus från 1200-tal

Tidsperiod
1100-1575

Kunskapsvärde

I södra fasaden lägger man märke till en stor imurning av tegel. Det har vid undersökningar visat sig, att motsvarande del av muren in mot kyrkan består av gråsten. Troligen har en mindre byggnad med tunnare murar legat söder om kyrkan och att dess nordmur byggts in i den nuvarande kyrkans sydmur, då denna uppfördes. Vid en restaurering år 1900 murades tegel i munkförband på utsidan, på insidan utgörs muren av gråsten.

Upplevelsevärde

Konstruktionerna legitimerar kyrkans långa hävd på platsen och ger en stark historisk upplevelse.

Utvecklingspotential

Traditionella material ska användas i så hög utsträckning som möjligt, t.ex. kalkbruk och kalkavfärgning.

MURVERK

- i ytterväggar och valven i långhus och kor

Tidsperiod
1100-1575

Kunskapsvärde

Valven är direkt sammanbyggda med kyrkmurarna och torde alltså vara ursprungliga och de har på grund av sin form daterats till 1430-talet.

Upplevelsevärde

Konstruktionerna legitimerar kyrkans långa hävd på platsen och ger en stark historisk upplevelse.

Utvecklingspotential

Traditionella material ska användas i så hög utsträckning som möjligt, t.ex. kalkbruk och kalkavfärgning.

MURVERK

- och valv i vapenhus

Tidsperiod
1100-1575

Kunskapsvärde

Efter stenkyrkans tillkomst byggdes en sakristia på dess norra sida, färdigställd före 1500, varefter den gamla byggnaden på södra sidan kunde rivas. Eftersom dess mur var tunnare än kyrkans utfylldes kyrkmuren med tegel. Sakristians väggar slutar stumt mot långhuset. Innertaket täcks av ett ursprungligt, fyrdelat ribbvalv med ribbor av firsidig genomskärning, som utgår från muren nästan vid golvet utan förmedling. Valvet stöder en rundbågig sköldbåge mot långhusets mur. Ett vapenhus tillkom under samma tidsperiod, vilket har hörnkedjor av huggen sandsten. Det täcks av ett ovanligt högt, ursprungligt valv, fyrdelat, med ribbor av firsidig genomskärning, vilka utan förmedling utgår från muren ca 1 m över golv. Valvet stöder mot långhusets mur med en rundbågig sköldbåge, vilken avskär portalens krön.

Upplevelsevärde

Konstruktionerna legitimerar kyrkans långa hävd på platsen och ger en stark historisk upplevelse.

Utvecklingspotential

Traditionella material ska användas i så hög utsträckning som möjligt, t.ex. kalkbruk och kalkavfärgning.

Kategorisering

Kyrka, interiör

LÄKTARENS UNDERSIDA

- och breda plank

Tidsperiod
1575-1775

Kunskapsvärde

Läktaren uppfördes ursprungligen under 1700-talets mitt och orgelfasaden 1824. Vid den stora restaureringen år 1900 byggdes läktaren om. Hela interiören målades om, inklusive orgelfasad och bröstning, de senare i brun kulör. Vid en ny ombyggnad 1952 sänktes läktaren, stöden fick en ny form med slät inklädnad i trä. En ny ommålning av läktaren genomfördes. 1986 insattes nytt orgelverk och ännu en ny ombyggnad av läktaren. Mittpartiet behölls, men sidopartierna gjordes om.

Upplevelsevärde

Spår av äldre byggnadsteknik som utgör en minde komponent av läktarens helhet och visar dess ursprungliga och enklare utformning.

Utvecklingspotential

-

DÖRR

- i svartmålad plåt/stål in till sakristia

Tidsperiod
1575-1775

Kunskapsvärde

Utformning av dörr utförd i äldre byggnadsteknik och material 1769, helt i svartplåt med smitt ramverk och diagonaler.

Upplevelsevärde

Dörrens utformning bidrar till kyrkans ålderdomliga karaktär och uppvisar en mer hantverksmässig och enklare utformning.

Utvecklingspotential

-

PREDIKSTOL

- Gudsöga i koret, samt alla övriga förgyllda detaljer från den gamla altaruppsatsen, som finns spridda i kyrkan (sidostycken, änglahuvuden, facklor), Kalkstensgolv i långhuset

Tidsperiod
1575-1775

Kunskapsvärde

Predikstolen utfördes 1759 av skulpterat trä i rik rokokostil och ommålad 1952. Den ovanligt stora korgen är bruten i fem buktande fält. Ljudtaket kröns av en ängel med lagens tavlor. Inredningen i trä utförd av Magnus Granlund, 1701-1766, tredje generationen snickare. Magnus Granlund, byggde t ex klockstaplarna i Bjuråker och Idenor, predikstolen i Järvsö kyrka. Även arbeten i Sigtuna och Vänge, samt Ytterlännäs gamla medeltida kyrka, Ångermanland.

Upplevelsevärde

Tydliga tillägg från en tidig epok i kyrkans historia. Den äldre inredningen tillför genom den hantverksmässiga bearbetningen av naturliga material både variation och skönhet till kyrkorummets ålderdomliga karaktär. Dessutom visar de olika delarna att en annan altaruppsats funnits på plats i koret.

Utvecklingspotential

Trädetaljerna är utspridda i kyrkan och det är svårt att förstå dess ursprungliga plats och funktion i kyrkan. Tillgängliggörande åtgärder som ökar förståelsen för hur kyrkans träinredning såg ut under 1700-talet är positiva.

Kategorisering

Kyrka, interiör

GRAVHÄLLAR

- från 1600-talet och tidigt 1700-tal i koret (de senare flyttade enl. uppgift in i kyrkan 1810).

Tidsperiod
1575-1775

Kunskapsvärde

I korets golv är ett flertal gravstenar inlagda. I nordöstra hörnet ligger en sten med huggen ornering som tillhör Otte Ingesson, som var kyrkoherde i Frösunda 1497, då under striderna mellan riksföreståndaren och rådet med ärkebiskop Jakob Ulvsson i spetsen Frösunda prästgård skövlades av Sten Sture den äldres folk. Runt kanten löper en bård med inskrift i minuskler: *"Bedhen godt för her otthe innghesz(ons) siel och alla crist(n)a siel"*; i hörnen runda medaljonger med evangelistsymboler, mitt på stenen en kalk, utvisande att stenen är lagd över en adlig, samt en vapensköld. De övriga gravstenarna är alla från 1600- och 1700-talen. En bär Örnehufvudska och Sneckenfeltska vapnen, huggna i hög relief jämte initialerna O. Ö. A. S. Den tillhör generalkvartermästaren Olof Örnehufvud († 6), en framstående fortifikationsofficer som för sina förtjänster blev adlad och erhöll Helgö i förläning, och hans maka Anna Sneckenfelt († 1665), givarinna till bland annat en av kyrkans ljuskronor. På andra stenar läser man namnen på kyrkoherdar i Frösunda och Kårsta.

Upplevelsevärde

Tydliga tillägg från en tidig epok i kyrkans historia. Den äldre inredningen tillför genom den hantverksmässiga bearbetningen av naturliga material både variation och skönhet till kyrkorummets ålderdomliga karaktär.

Utvecklingspotential

BRÖSTPANEL

- på ytterväggar från den gamla bänkinredningen (1700-tal?)

Tidsperiod
1575-1775

Kunskapsvärde

Återanvänt tillägg från en senare epok i kyrkans historia, som också speglar synen på förhållningssätt vid restaureringen när bänkarna byttes ut år 1900.

Upplevelsevärde

Den återanvända bänkinredningen bidrar till en mer historisk karaktär i kyrkorummet.

Utvecklingspotential

EN KVARVARANDE TAKSTOL

- i sakristians takkonstruktion

Tidsperiod
1775-1875

Kunskapsvärde

Takstol i sakristian är enligt uppgift till stor del uppförd 1828. År 1975 revs i princip hela takkonstruktionen och ersattes med nya takstolar och ett yttertak av corténplåt. Endast en gammal takstol finns kvar.

Upplevelsevärde

Takstolen är inte tillgänglig för allmänheten, men liksom andra konstruktiva inslag, legitimerar takstolen kyrkans långa hävd på platsen och ger en stark historisk upplevelse i ett berättande sammanhang.

Utvecklingspotential

Bör bevaras i samband med framtida renoveringsinsatser.

Kategorisering

Kyrka, interiör

ORGELFASAD, KALKSTENSGOLV

- i koret

Tidsperiod
1775-1875

Kunskapsvärde

Orgelfasaden tillkom 1824 och den strama enkelheten i utformningen speglar tillkomstperiodens klassicistiska förkärlek. Golvet har anpassats till de äldre gravhällarnas stenmaterial.

Upplevelsevärde

Båda inslagen är tillägg från en senare epok i kyrkans historia som i sin enkelhet bidrar till en historisk karaktär.

Utvecklingspotential

-

INNERDÖRR VAPENHUS

- i form av en pardörr fr 1900.
Fönsterbåge i gjutjärn (väster)

Tidsperiod
1875-1925

Kunskapsvärde

Innerdörr och fönsterbåge är resultatet av restaureringen år 1900, som hade en tydlig historiserande inriktning även om de materialmässigt och vad dörren beträffar även formmässigt då ingick i ett modernt sammanhang. Fönsterbågen kan möjligen vara det fönster som 1876 monterades i det uppförstorade murhålet mot öster, men efter förändringen år 1900 demonterades och ersattes med ett runt fönster. Bågen kan då ha förflyttats till västra fasaden. Pardörren tillkom i samband med restaureringen år 1900 då murhålet mellan vapenhuset och kyrkorummet förstörades.

Upplevelsevärde

Tydliga tillägg från en senare epok i kyrkans historia som genom sina placeringar och utformning inte påverkar upplevelsen av kyrkans ålderdomliga karaktär.

Utvecklingspotential

Dessa detaljer är möjliga att förändra vid en ny omgestaltning av kyrkorummet men kräver förstås länsstyrelsens tillstånd.

1952-ÅRS RENOVERING

Tidsperiod
1925-2050

Kunskapsvärde

Samtliga detaljer är resultatet av 1952 års restaurering under ledning av Einar Lundberg, förutom läktarens förändring och färgsättning fr 1986. Komplettering av kalkstensgolv, kyrkorummets färgsättning. Fönsterkarm/ kopplade fönsterbågar. Läktarbarriär (färgsättning och förändringar). Bänkinredning i form av gavlar, altarring, altarbord, piscina i kalksten (?) i sakristian.

Upplevelsevärde

Tilläggen är varsamma mot historien, där färg och form anpassas till det befintliga, men ändå med moderna anslag. De underordnar sig helheten, men ger främst restaureringsarkitektens syn på hur den historiska bilden ska samordnas och förmedlas.

Utvecklingspotential

Dessa detaljer är möjliga att förändra vid en ny omgestaltning av kyrkorummet men kräver förstås länsstyrelsens tillstånd.

Kategorisering

Kyrka, föremålsgrupp 1

Under indelningen ”Kyrka, föremålsgrupp 1” presenteras betydande värdebärare genom bild och utifrån kunskapsvärde, upplevelsevärde och utvecklingspotential.

Kategoriseringen har gjorts för kyrkans äldsta föremål för att tydliggöra dess främsta värden och deras förändringskänslighet i församlingens framtida fastighets- och kulturarvsarbete.

Sammanfattning

Kyrkans föremål berörs av 4 kap. §6 KML. Alla förändringar är tillståndspliktiga och ska tillståndsprövas av länsstyrelsen.

För mer information och en komplett förteckning se församlingens inventarieförteckning över de kulturhistoriskt värdefulla föremålen.

Motiv

Kyrkans äldsta inventarier är ovärderliga kulturföremål som ska bevaras, vårdas och förvaras väl. Föremålen förstärker upplevelsen av kyrkans ursprungliga och medeltida verksamhetstid. Flera av dem används fortfarande för det ändamål de tillverkades för.

Kategorisering av kulturhistoriska värden

Kategori i kultur
1

Betydande värdebärare (beskrivs närmare nedan)

- Dopfunt
- Altarskåp
- Medeltida mässhake
- Ljuskrona i mässing (1500-tal)

Kategorisering av bruksvärden

Kategori i bruk
2

Användningsintensitet

Inomhusmiljö. Regelbunden veckovis användning. Minst en aktivitet/ verksamhet per dag under 50 dgr/år, fördelat över året.

Utvecklingspotential

Anpassning möjlig för att gynna den kyrkliga verksamheten, dock bör dessa föremål även i framtiden ha en framträdande roll i kyrkorummet. Alla förändringar måste underordna sig föremålens kulturhistoriska värden.

Kategorisering

Föremålsgrupp 1

DOPFUNT

Tidsperiod
1100-1575

Kunskapsvärde

Dopfunten från 1100-talet är huggen av uppsvensk sandsten, sannolikt i Uppland. Den efterbildar 1100-talets gotländska dopfuntar. Skålen är uppdelad i arkader, som pryds av flätverk, med gamla nordiskt ornament. I bågfälten är reliefer med figurframställningar, mycket nötta och svårtydda. Skålen är skadad vid ena kanten och där lagad med cement. Uttömningshålet i dess botten är också igenfyllt med cement. En sådan kanal, avsedd att låta dopvattnet rinna direkt ned i den vigda jorden, finns nästan alltid på riktigt gamla funtar.

Upplevelsevärde

Dopfunten förstärker upplevelsen av kyrkans ursprungliga och tidiga verksamhetstid och är oundgänglig för förkunnelsen/verksamhetens utövande. Detta arv som Frösundaborna bär är avgörande för både verksamhet och besökare.

Utvecklingspotential

ALTARSKÅP

Tidsperiod
1100-1575

Kunskapsvärde

Altarskåpet är ett högklassigt arbete (ehuru i början av 1900-talet väl starkt restaurerat) från 1400-talets förra hälft, antagligen av nordtyskt ursprung (Lübeck?). Predellan är dock modern.

Upplevelsevärde

Förutom altarskåpets konstnärliga skönhet visar det medeltida arbetet för alla att det under lång tid har funnits ett heligt rum och en kristen gemenskap som man själva är en del av. Detta arv är avgörande för både verksamhet och besökare.

Utvecklingspotential

Inför nästa rengöring/konservering bör altarskåpets kulturhistoriska värden och åtgärdernas syfte utredas.

MEDELTIDA MÄSSHAKE

Tidsperiod
1100-1575

Kunskapsvärde

Mässhake av granatäpplemönstrad grön sammet. Det gröna sammetstyget är medeltida, men det på ryggen applicerade korset av silverband är senare.

Upplevelsevärde

Mässhaken visar att det under lång tid har funnits ett heligt rum och en kristen gemenskap som invånarna/besökarna själva är en del av. Detta arv som Frösundaborna bär är avgörande för både verksamhet och besökare. Det långa tidsperspektivet materialiseras i mässhaken vilket i sig är en mäktig upplevelse

Utvecklingspotential

Förebyggande underhåll och städrutiner bör kontinuerligt ses över. Det är positivt att tillgängliggöra mässhaken för allmänheten.

Kategorisering

Föremålsgrupp 1

LJUSKRONA I MÄSSING

- 1500-tal

Tidsperiod
1100-1575

Kunskapsvärde

I koret hänger en liten ljuskrona i mässing, härrörande från slutet av medeltiden, vilket är sällsynt. Armarna pryds av sengotiskt bladverk och staven är krönt av en madonnabild.

Upplevelsevärde

Förutom ljuskronans konstnärliga bearbetning visar det medeltida arbetet för alla att det under lång tid har funnits ett heligt rum och en kristen gemenskap som man själva är en del av. Detta arv är avgörande för både verksamhet och besökare.

Utvecklingspotential

Detta synnerligen stöldbegärliga föremål måste kontinuerligt ses över, ronderas och stöldförebyggande åtgärder genomföras.

Kategorisering

Kyrka, föremålsgrupp 2

Under indelningen ”Kyrka, föremålsgrupp 2” presenteras betydande värdebärare genom bild och utifrån kunskapsvärde, upplevelsevärde och utvecklingspotential.

Kategoriseringen har gjorts för kyrkans äldsta föremål för att tydliggöra dess främsta värden och deras förändringskänslighet i församlingens framtida fastighets- och kulturarvsarbete.

Sammanfattning

Kyrkans föremål berörs av 4 kap. §6 KML. Alla förändringar är tillståndspliktiga och ska tillståndsprövas av länsstyrelsen.

För mer information och en komplett förteckning se församlingens inventarieförteckning över de kulturhistoriskt värdefulla föremålen.

Motiv

Kyrkans äldsta inventarier är ovärderliga kulturföremål som ska bevaras, vårdas och förvaras väl. Dessa föremål är huvudsakligen från tiden efter reformationen fram till 1700-talets slut. De ger både kunskap om liturgiska seder, kyrkans tidigare inredning och om framstående människor som haft betydelse för Frösundabygden. Flera av dem används fortfarande för det ändamål de tillverkades för.

Kategorisering av kulturhistoriska värden

Kategori i kultur
1

Betydande värdebärare (beskrivs närmare nedan)

- Processionsstav i trä
- Begravningsvapen/sköldar
- Silverföremål (kalk, patén och oblatask)
- Stålvapen
- Ljusstake i södra korfönster
- Ljusarmar, 4st
- Timglas
- Nummertavla
- Ljuskronor, 3 st
- Epitafiet/minnestavla

Kategorisering av bruksvärden

Kategori i bruk
2

Användningsintensitet

Inomhusmiljö. Regelbunden veckovis användning. Minst en aktivitet/ verksamhet per dag under 50 dgr/år, fördelat över året.

Utvecklingspotential

Anpassning möjlig för att gynna den kyrkliga verksamheten, dock bör dessa föremål även i framtiden ha en framträdande roll i kyrkorummet. Alla förändringar måste underordna sig föremålens kulturhistoriska värden.

Kategorisering

Kyrka, föremålsgrupp 2

PROCESSIONSSTAV I TRÄ

Tidsperiod
1575-1775

Kunskapsvärde

Spiralvriden stav av ek, ca 150 cm lång, med spår av kritgrund och röd färg. I båda ändar snidade vulster, imiterande flätverk. Strax ovanför dessa vulster är staven såväl upptill som nedtill avbruten. Staven kan vara del av ett processionsredskap. Processioner var en av få liturgiska seder som överlevde övergången mellan den katolska till den lutherska tron. Det gör denna stav särskilt värdefull då den berättar om en tusenårig obruten tradition.

Upplevelsevärde

Föremål som förstärker upplevelsen av kyrkorummets ålderdomlighet och tusenåriga liturgiska tradition.

Utvecklingspotential

Staven har en undanskymd roll i kyrkan idag. Det är positivt att lyfta fram dess roll som liturgiskt redskap för allmänheten.

BEGRAVNINGSVAPEN/SKÖLDAR

Tidsperiod
1575-1775

Kunskapsvärde

Fyra begravningsvapen - i trä skurna, målade och förgyllda vapensköldar, som burits i procession vid adliga begravningar. Ett av dem avser generalkvartermästaren Olof Örnehufvud, de övriga en hans tidigt bortgångne son (†1641) samt Johan Silfversparre (†1648) och Pehr Bertilsson Ruut(h) (†1656), båda avlidna som barn. Invid begravningsvapnet brukade den dödes värja upphängas. I Frösunda kyrka finns två sådana bevarade.

Upplevelsevärde

Föremålen förstärker upplevelsen av kyrkorummets ålderdomlighet, merparten speglade förhållandena i stormaktstidens Sverige.

Utvecklingspotential

-

SILVERFÖREMÅL

- (kalk, patén och oblatask).

Tidsperiod
1575-1775

Kunskapsvärde

Kalk, patén och oblatask kan ha skänkts till kyrkan samtidigt. De bär alla samma monogram, innehållande initialerna ATBO, och samma vapen, Tungels och Örnehufvuds, ingraverade. Den åttkantiga oblatasken är en gåva av fru Anna Sneckenfelt, tydligen någon gång före 1663. Vapnen och initialerna åsyftar hennes dotter Brita Örnehufvud och dennas make, ståthållaren i Reval(?) Adolf Tungel. Sannolikt har dessa makar skänkt kalk och patén, kanske med anledning av sitt bröllop, om vilket man endast vet, att det ägde rum före 1669.

Upplevelsevärde

Föremålen har hög ålder och visar alla att det under lång tid har funnits ett heligt rum och en kristen gemenskap som man själva är en del av. Detta arv är avgörande för både verksamhet och besökare.

Utvecklingspotential

-

Kategorisering

Kyrka, föremålsgrupp 2

STÅLVAPNEN

Tidsperiod
1575-1775

Kunskapsvärde

Värja 1 dateras till 30-åriga krigets dagar och har en kavle av trä. Fästets metalldelar är inlagda med silver. På båda sidor om klingan finns ingraverat: Kan Tesche Wirsbergh. Längd 100 cm. Värja 2 dateras till 1600-talets mitt och har kavlen omvirad med guldtråd. På klingan finns på fyra ställen ingraverat: INTI DOMINI, samt på båda sidor Solingens ulfmärke. Längd 117 cm.

Upplevelsevärde

Föremålen förstärker upplevelsen av kyrkorummets ålderdomlighet, merparten speglande förhållandena i stormaktstidens Sverige.

Utvecklingspotential

-

LJUSSTAKE

- i södra korfönster

Tidsperiod
1575-1775

Kunskapsvärde

Mässingsljusstake med fem ljusarmar vilka bärs upp av en dubbelörn med ANNO 1661 ingraverat. En anteckning i en kyrkobok upplyser, att den förärats till kyrkan detta år av "Axell Örne-hufwud herre till Hälgöhö tå han sin resa till fremmandhe landh witogh».

Upplevelsevärde

Ljusstaken har hög ålder och visar alla att det under lång tid har funnits ett heligt rum och en kristen gemenskap som man själva är en del av. Detta arv är avgörande för både verksamhet och besökare.

Utvecklingspotential

-

LJUSARMAR, 4 ST

Tidsperiod
1575-1775

Kunskapsvärde

Fyra ljusarmar är skänkta 1664 av överste Johan Drake från Billsta.

Upplevelsevärde

Ljusarmarna har hög ålder och visar alla att det under lång tid har funnits ett heligt rum och en kristen gemenskap som man själva är en del av. Detta arv är avgörande för både verksamhet och besökare.

Utvecklingspotential

-

Kategorisering

Kyrka, föremålsgrupp 2

TIMGLAS

Tidsperiod
1575-1775

Kunskapsvärde

Timglaset är troligen äldre än predikstolen. Det är en gåva av karolinen överste Christian Giertta och hans maka, född Cedermarck, och pryds av deras vapensköldar. Paret skänkte även nummertavlan 1731.

Upplevelsevärde

Timglaset har hög ålder och visar alla att det under lång tid har funnits ett heligt rum och en kristen gemenskap som man själva är en del av. Detta arv är avgörande för både verksamhet och besökare.

Utvecklingspotential

-

NUMMERTAVLA

Tidsperiod
1575-1775

Kunskapsvärde

Nummertavlan är en gåva av karolinen överste Christian Giertta och hans maka, född Cedermarck, år 1731.

Upplevelsevärde

Nummertavlan har hög ålder och visar alla att det under lång tid har funnits ett heligt rum och en kristen gemenskap som man själva är en del av. Detta arv är avgörande för både verksamhet och besökare.

Utvecklingspotential

-

LJUSKRONOR, 3 ST

Tidsperiod
1575-1775

Kunskapsvärde

Ljuskronorna är skänkta, en ca 1650 av fru Anna Sneckenfelt på Helgö, en 1654 av överste Johan Drake i Billsta och en 1735 av befallningsmannen Johan Bovalluis på Byle.

Upplevelsevärde

Ljuskronorna har hög ålder och visar alla att det under lång tid har funnits ett heligt rum och en kristen gemenskap som man själva är en del av. Detta arv är avgörande för både verksamhet och besökare.

Utvecklingspotential

-

Kategorisering

Kyrka, föremålsgrupp 2

EPITAFIET/MINNESTAVLA

Tidsperiod
1575-1775

Kunskapsvärde

Minnestavla av trä, troligen uppsatt till minne av Charlotta Catharina Ceder-marck (†1758) gift med överste Christian Giertta. Under Gierttas och Cedermarcks vapen är anbragt en lång inskrift på tyska, innehållande en bön, men inget namn.

Upplevelsevärde

Föremålen förstärker upplevelsen av kyrkorummets ålderdomlighet, merparten speglande förhållandena i stormaktstidens Sverige.

Utvecklingspotential

-

Kärnvärden och konsekvenser

Kulturhistoriska kärnvärden

Stockholms stift har valt att arbeta med berättelser som metod att beskriva och levandegöra de kulturhistoriska värdena. En berättelse är här ett tolkat kulturhistoriskt sammanhang, som återger händelser, skeenden och människor som på olika sätt återspeglas i kyrkan. Syftet är att sätta in de enskilda kyrkorna och kyrkomiljöerna i ett historiskt sammanhang och att därmed möjliggöra en förståelse både av och för de kulturhistoriska värden som kan identifieras och definieras i berättelserna. En kyrkomiljö består av många berättelser, alternativa eller kompletterande, vilket ytterst handlar om vem som berättar. Berättelser tar till skillnad från de kyrkokaraktäriseringar som tidigare presenterats sin utgångspunkt i teori, frågor, metoder, källmaterial och inte minst en nutida upplevelse av platsen. I både skapandet av berättelserna och i urvalet av de bärande berättelserna finns flera steg av analys och värdering. Alla berättelserna har inte samma värde. Vissa berättelser har exempelvis större potentialer att generera ny kunskap eller omfattar materiella och immateriella aspekter/attribut så kallade värdebärare, som är möjliga att uppleva och förstå i kyrkan eller dess närmiljö. Det är dessa berättelser som är bärande för såväl kunskapsuppbyggnad som förståelse av kulturhistoriska sammanhang och förlopp.

På kommande sidor presenteras berättelserna nedan:
Berättelse 1 - ”Helgat rum under medeltiden har betydelse även idag”
Berättelse 2 - ”Hur byggdes kyrkan?”
Berättelse 3 - ”Seder och bruk i Frösunda”
Berättelse 4 - ”Äldre liturgim viktig i nutid”
Berättelse 5 - ”Begravningsskick genom tiderna”
Berättelse 6 - ”Hantverk i trä”

Kulturhistoriska konsekvenser

Kärnvärden är ett urval av kulturhistoriska värden på en plats kommunicerat genom en berättelse. Det är viktigt att kärnvärden väljs ut representativt, en berättelse kan innehålla flera kärnvärden. Kärnvärdena visar vad som är viktigt på platsen, det kan vara händelser eller företeelser.

Vilka kulturhistoriska konsekvenser ger de befintliga kulturhistoriska värdena? Kulturhistoriska konsekvenser ska spegla de krav som ställs på vård, underhåll och tillgänglighet enligt KML och överenskommelsen om den kyrkoantikvariska ersättningen men också församlingens egna krav på framtida bruk. Säkerhet och klimat är ytterligare två aspekter som finns med i denna metod.

Sammanfattningsvis är de kulturhistoriska konsekvenserna ett sätt att beskriva församlingens antikvariska ambitionsnivå som ska gälla i framtiden. De kulturhistoriska konsekvenserna ska tillsammans med de bärande berättelserna, motiven och värdebärarna fungera som församlingens kunskapsbas i det långsiktiga arbetet med vård- och underhåll, kommunikationsstrategier och dialog med Länsstyrelse och stift.

AFF-koderna som anges i dokumentet ska underlätta kopplingen till församlingens underhålls- och skötselplan. Den information och de åtgärdsförslag som anges här med särskild AFF-kod ska kunna överföras från detta vårdprogram till det förvaltningssystem församlingen använder.

De kulturhistoriska konsekvenserna anges i form av olika åtgärdsförslag eller antikvariska förhållningssätt sorterade enligt särskilda AFF-koder och områden:

- AFF-kod**
T0 - Inventarier
T1 - Utemiljö
T2 - Byggnad utvändigt
T3 - Byggnad invändigt
T4 - VVS
T5 - EI
T6 - Tele och datasystem
T7 - Transportsystem
T8 - Styr och övervakningssystem

- Områden**
- Förebyggade underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)
  - Fysisk tillgänglighet och information
  - Säkerhet
  - Uthomhus- och inomhusklimat
  - Risker

Kärnvärden och konsekvenser

Berättelse 1

Bärande berättelse och motiv:

Berättelse 1

”Helgat rum under medeltiden har betydelse även idag”

”Kyrkoherde Åsa Enerbäck Barklund ser Frösunda som en landsbygdens katedral. Kyrkans läge i ett fornlämningsrikt område speglar behovet när en ny religion tar plats i samhället. Den historiskt viktiga Långhundraleden, vars vattenväg från Åkersberga till Uppsala passerade öster om Frösunda, utgör en viktig grund för förståelsen av kyrkans placering i det flacka öppna landskapet. Synligheten från väsentliga delar av Frösunda var så uppenbart medveten. I Frösundas långa historia byggs det in något som nutida människor behöver. För alla i Frösunda visar miljön att det under lång tid har funnits ett heligt rum och en kristen gemenskap som man själva är en del av. Detta arv, som Frösundaborna bär, är avgörande för både verksamhet och besökare. Idag pågår tex. en välbesökt pilgrimsverksamhet. Från socknens fd. skola, som numera fungerar som församlingshem och prilgrimsgård, utgår de tre pilgrimslederna Livstens-leden, Inga-leden och Ulfs-leden.”

”Kyrkogårdens avgränsning utvecklades över tid när den vigda jordens upphöjda betydelse i förhållande till det omgivande agrara landskapet ökade. Ingångarna har flyttats ett flertal gånger då vägar fram till och runt kyrkan byggts och ändrats. Öglorna i muren är från samma sekel som bogårdsmuren, och de speglar en äldre infrastruktur i landet då hästen och inte bilen utgjorde transportmedel. Anledningen till att så många ringar fanns i den norra muren är förmodligen att kyrkstallarna låg intill prästgården. Bilden av landskapet och människornas rörelse genom och över det i äldre tid leder fram i modern tid med bil och parkeringsplatser, samt genom Roslagsbanan, som passerar strax intill i öster; den senare kan uppfattas som en modern variant av Långhundraledens vattenväg, som hade en anslutande vattenväg till Frösunda. Landskapets historia återfinns också i riksintressets motiv.”

Värdebärare, kopplade till berättelse 1:

- Det öppna odlade landskapet med fornlämningar, såväl som naturlandskapet
- Siktlinjer till/från gravhögar
- Bogårdsmur i natursten
- Putsade grindstolpar
- Smidesgrindar vid grindstolpar
- Öglor i järn för hästar
- Runsten
- Trädkrans
- Kyrka, fasader/stomme.
- Kyrka, fönster (västra fasadens smala, spetsbågiga fönster)
- Kyrka, ytterdörrens smidesbeslag samt även träunderlaget
- Klockstapel, fasader och stomme i trä
- Klockstapel, tak
- Fd bårhus/kapell, fasader
- Fd bårhus/kapell, tak

Kärnvärden och konsekvenser

Värdebärare, berättelse 1

- Det öppna odlade landskapet med fornlämningar, såväl som naturlandskapet

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod
-

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)
Dialog om skötsel med omgivande fastighetsägare är önskvärt.

Fysisk tillgänglighet och information
Potential att stärka områdets betydelse och utveckling som helig plats och vallfärds mål genom informationsinsatser i samverkan med t.ex. kommunen, stiftet, länsstyrelsen och RAÄ.

Säkerhet
Många besökare ställer krav på bemanning och rondering.

Utomhus- och inomhusklimat
-

Övriga risker
Ny bebyggelse, förtätning.

Finansiering
-

- Siktlinjer till/från gravhögar

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod
-

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)
Det går att stärka siktlinjer genom att försöka hålla nere träd och hävda siktlinjerna i samverkan med andra intressenter i området.

Fysisk tillgänglighet och information
-

Säkerhet
-

Utomhus- och inomhusklimat
-

Övriga risker
Förloras sikten till gravhögarna minskar detta kärnvärde.

Finansiering
-

- Bogårdsmur i natursten

Tidsperiod
1575-1775

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod
T1.123

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)
FU: 1 ggr/år. Ta bort löv från muren för att förhindra frostsprängningar från organiskt material. Räta upp stenar som håller på att falla ner.
PU: 20 år. Plocka om delar av muren som inte längre går att räta upp. Se till att behålla murens karaktär med riktstenarnas placering, skiftgång, bindare, löpare och kilstenar. Se till att all matjord tas bort kring muren och att grunden görs kompakt under och en bit utanför muren genom att slå eller vibrera ned knytnävsstora stenar. Kontrollera om det finns en murfot under markytan. Ingen jord får förekomma i murens kärna då vattnet inte ska stanna kvar i konstruktionen.

Fysisk tillgänglighet och information
-

Säkerhet
-

Utom- och inomhusklimat
-

Övriga risker
-

Finansiering
Begravningsavgift

Kärnvärden och konsekvenser

Värdebärare, berättelse 1

- **Putsade grindstoplar**

Tidsperiod1775-1875

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod
T1.164

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)
FU: Vid behov. Användning av halkbekämpning i form av salt eller saltliknande material förkortar putsens hållbarhet. Varm sand kan vara ett alternativ.
PU: 10 år. Putslagning, avfärgning med hydraulisk kalk eller lika befintligt.

Fysisk tillgänglighet och information
-

Säkerhet
Utredning om räddningstjänstens tillgänglighet på platsen bör utredas.

Utom- och inomhusklimat
-

Övriga risker
-

Finansiering
Begravningsavgift

- **Smidesgrindar vid grindstolpar**

Tidsperiod1775-1875

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod
T1.164

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)
FU: 1ggr/år. Målningsbättring av skadade partier.
PU: 20 år. Skrapning, stålborstning och rostskyddsbehandling av smide, slutstrykning med linoljefärg i svart kulör (pigment kimrök eller motsvarande)

Fysisk tillgänglighet och information
Se till att grindarna lätt kan öppnas även för rörelsehindrade. Ev. lämnas öppen dagtid.

Säkerhet
-

Utom- och inomhusklimat
-

Övriga risker
-

Finansiering
Begravningsavgift

- **Öglor i järn för hästar**

Tidsperiod1575-1775

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod
T1.93304

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)
FU:
PU: 10 år. Stålborstning och strykning med rå linolja. Inget vatten får finnas i stålet vid strykningen. Strykning görs därför i torrt väder innan midsommar alt. värms stålet upp med en varmluftspistol (OBS! Heta arbeten).

Fysisk tillgänglighet och information
-

Säkerhet
-

Utom- och inomhusklimat
Information kring öglorna kan utvecklas på platsen. De kan sättas i samband med transporter och högtider.

Övriga risker
-

Finansiering
Begravningsavgift

Kärnvärden och konsekvenser

Värdebärare, berättelse 1

• Runsten

Tidsperiod
1100-1575

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod

T1.93305 (att anse som annan gravvård)

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)

Ingen åtgärd får utföras i egen regi, all vård ska ske i samråd med Riksantikvarieämbetet.

Fysisk tillgänglighet och information

-

Säkerhet

Församlingen har ett ansvar att tillse runstenen. Runstenen är av oskattbart värde och bör säkras från skadegörelse eller stöld. Ronderas regelbundet.

Utomhus- och inomhusklimat

Påverkan av utomhusklimat är oundvikligt, möjligen kan stenen på sikt behöva väderskyddas.

Övriga risker

Stort slitage, framför allt av bemålade ytor.

Finansiering

Riksantikvarieämbetet

• Trädkrans

Tidsperiod
1775-1875

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod

T1.113

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)

Skötsel: 3-20 år. Kulturhistoriskt motiverade skötselåtgärder är hamling av lindar. Hamling av lind nr. 27-35 utförd senast 2015. Övriga åtgärder enligt särskild trädvårdsplan upprättad 2013-09-12.

Fysisk tillgänglighet och information

-

Säkerhet

Regelbundet säkra grenar som riskerar falla ned på besökare.

Utom- och inomhusklimat

-

Övriga risker

-

Finansiering

Begravningsavgift

• Kyrka fasad/stomme.

Tidsperiod
1100-1575

Hänvisning till berättelse 2, s. 58

Kärnvärden och konsekvenser

Värdebärare, berättelse 1

- Kyrka, fönster (västra fasadens smala, spetsbågiga fönster)
- Tidsperiod
1100-1575

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod
T2.24

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)
FU: 1ggr/år. Målningsbättring av skadade partier.
PU: 20 år. Skrapning, stålbotning och rostskyddsbehandling av smide, slutstrykning med linoljefärg i engelsk röd kulör.

Fysisk tillgänglighet och information
-

Säkerhet
-

Utom- och inomhusklimat
-

Övriga risker
-

Finansiering
PU: KAE ca 75 %

- Kyrka, ytterdörrens smidesbeslag samt även träunderlaget
- Tidsperiod
1100-1575

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod
T2.25

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)
FU: 1ggr/år. Målningsbättring av skadade partier.
PU: 15 år. Skrapning, stålbotning och rostskyddsbehandling av smide, skrapning, rengöring av trätor, slutstrykning med linoljefärg i svart kulör.

Fysisk tillgänglighet och information
Enligt FUNKA-rapporten - Belysning behöver förstärkas vid entréer.

Säkerhet
-

Utom- och inomhusklimat
-

Övriga risker
-

Finansiering
PU: KAE ca 75 %

- Klockstapel, fasader och stomme i trä
- Tidsperiod
1575-1775

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod
T2.21

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)
FU: 1ggr/år. Målningsbättring av skadade partier. Kontroll av rötskador på stomme.
PU: 10 år. Översyn av ev skadat trä för utbyte lika befintligt. Försiktig rengöring av löst sittande färg med borste, 2 ggr strykning med slamfärg i röd kulör (alternativt ändrad färgsättning utifrån historiska belägg). Eventuella åtgärder på klockstapelns stomme ska göras med hög hantverksmässig ambition pga dess ålder. Endast timmerman med erfarenhet av äldre byggnader ska anlitas.

Fysisk tillgänglighet och information
-

Säkerhet
-

Utom- och inomhusklimat
-

Övriga risker
Ljudluckorna innebär en ökad risk för rötskador i timmerstommen då regn och snö letar sig in i gliporna. Se därför till att de sluter tätt och inte står öppna i onödan. Långvariga rötskador kan leda till att klockan rasar ned.

Finansiering
PU: KAE ca 75 %

Kärnvärden och konsekvenser

Värdebärare, berättelse 1

- **Klockstapel, tak**

Tidsperiod
1575-1775

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod
T2.26

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)
FU: 1ggr/år. Målningsbättring av skadade partier.
PU: 5 år. Röd tjära taket med dalbränd tjära av hög kvalitet (gärna nordisk alt. Serbisk tjära) tills yta byggts upp. Tjäran blandas med falurött pigment. 1-2 delar pigment, 8 delar tjära.

Fysisk tillgänglighet och information

-

Säkerhet

-

Utomhus- och inomhusklimat

-

Övriga risker

-

Finansiering
PU: KAE ca 75 %

- **Fd bårhus/kapell, fasader**

Tidsperiod
1925-2050

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod
T2.21

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)
FU: Översyn 1 ggr/år för ev skadenotering.
PU: 15 år. Fönster, fönsterlucka, dörrar. Skrapning, stål bortning och rostskyddsbehandling av smide, skrapning, rengöring av träytor, slutstrykning med linoljefärg. Kulör enligt utredning.

Fysisk tillgänglighet och information

-

Säkerhet

-

Utomhus- och inomhusklimat

-

Övriga risker

-

Finansiering
Begravningsavgift ev.
PU: ca. KAE 67 % om kapellet används för församlingsverksamheten.

- **Fd bårhus/kapell, tak**

Tidsperiod
1925-2050

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod
T2.26

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)
FU: Översyn 1 ggr/år för ev skadenotering. Utbyte av ev skadat skiffer.
PU: 30 år. Ev omläggning av skifferytor med syrafri spik. Kontroll/omläggning av takunderlag, vindskivor mm.

Fysisk tillgänglighet och information

-

Säkerhet

-

Utomhus- och inomhusklimat

-

Övriga risker

-

Finansiering
Begravningsavgift ev.
PU: ca. KAE 75 % om kapellet används för församlingsverksamheten.

Kärnvärden och konsekvenser

Berättelse 2

Bärande berättelse och motiv:

Berättelse 2

”Hur byggdes kyrkan?”

”**T**roligen har en kyrka funnits i Frösunda ungefär på den nuvarandes plats vid slutet av 1100-talet. En stor del av kyrkan är oförändrad sedan medeltiden där fasaderna och stommen vittnar om kyrkans byggnadshistoriska utveckling under medeltiden. I den kyrka, som nu står, lägger man märke till en stor imurning av tegel i södra muren. Det har vid undersökningar visat sig, att motsvarande del av muren in mot kyrkan består av gråsten. Detta kan knappast förklaras på annat sätt, än att en mindre byggnad med tunnare murar legat söder om kyrkan och att dess nordmur byggts in i den nuvarande kyrkans sydmur, då denna uppfördes. Hur hängde den ihop med övergångstid från Asatro till kristnandet? Naturstensfasaden berättar i övrigt om kyrkans utbyggnadsskeden under 1400-och 1500-talen och den befolkningstillväxt som skedde i området under denna tid. Under 1700-talet uppges fasaderna vara putsade (rappade) men sedan år 1900 speglar de friliggande naturstensytorna den historiska restaureringsfilosofi som dåtiden uppfattade som den rätta.”

Värdebärare, kopplade till berättelse 2:

- Kyrka, fasader och stomme
- Kyrka, fasader (äldre kapellet murverk södra fasaden)
- Kyrka, fasader (sydöstra fönstrets rikt profilerade, putsade omfattning)
- Kyrka, ytterdörrens smidesbeslag samt även träunderlaget
- Kyrka, fönster (västra fasadens smala, spetsbågiga fönster)

Kärnvärden och konsekvenser

Värdebärare, berättelse 2

- Kyrka, fasader och stomme

Tidsperiod1100-1575

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod
T2.21

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)
FU: 1 ggr/ år. Översyn av putsade ytor och fogar, skadenoteringar.
PU: 10 år. Putslagning, avfärgning med kalkfärg. Utred sammansättningen och ev. pigmentering för nuvarande bruk. Målsättningen bör vara ett hydrauliskt, subhydrauliskt eller rent kalkbruk till ytor och fogar.

Fysisk tillgänglighet och information
-

Säkerhet
-

Utomhus- och inomhusklimat
-

Övriga risker
Ett tätt bruk med cement gör att stommens ursprungliga kalkbruk inte längre karbonatiserar och kommer förvandlas till sand vilket kan innebära att stommen blir instabil och riskerar rasa.

Finansiering
PU: KAE ca 50 %

- Kyrka, fasader (äldre kapellets murverk, södra fasaden)

Tidsperiod1100-1575

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod
T2.21

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)
FU: 1 ggr/ år. Översyn av sprickor och skador i bruk och tegel, skadenoteringar.
PU: 15 år. Brukslagning med kalkbruk. Utred sammansättningen och ev. pigmentering för nuvarande bruk. Målsättningen bör vara ett hydrauliskt, subhydrauliskt eller rent kalkbruk till ytor och fogar.

Fysisk tillgänglighet och information
-

Säkerhet
-

Utomhus- och inomhusklimat
-

Övriga risker
Ett tätt bruk med cement gör att stommens ursprungliga kalkbruk inte längre karbonatiserar och kommer förvandlas till sand vilket kan innebära att stommen blir instabil och riskerar rasa.

Finansiering
PU: KAE ca 50 %

- Kyrka, fasader (sydöstra fönstrets rikt profilerade, putsade omfattning)

Tidsperiod1100-1575

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod
T2.21

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)
FU: 1 ggr/ år. Översyn av sprickor och skador i puts, skadenoteringar.
PU: 10 år. Putslagning med kalkbruk, avfärgning med kalkfärg. Utred sammansättningen och ev. pigmentering för nuvarande bruk. Målsättningen bör vara ett hydrauliskt, subhydrauliskt eller rent kalkbruk till ytor och fogar.

Fysisk tillgänglighet och information
-

Säkerhet
-

Utomhus- och inomhusklimat
-

Övriga risker
Ett tätt bruk med cement gör att stommens ursprungliga kalkbruk inte längre karbonatiserar och kommer förvandlas till sand vilket kan innebära att stommen blir instabil och riskerar rasa.

Finansiering
PU: KAE ca 50 %

Kärnvärden och konsekvenser

Värdebärare, berättelse 2

- **Kyrka, ytterdörrens smidesbeslag samt även träunderlaget**

Tidsperiod1100-1575

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod
T2.25

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)
FU: 1ggr/år. Målningsbättring av skadade partier med linoljefärg.
PU: 15 år. Skrapning, stålborstning av smide samt skrapning, rengöring av trätor. Trädörrens utsida och smide oljas in med rå linolja av god kvalité. Tunn mellan och slutstrykning med linoljefärg i svart kulör.

Fysisk tillgänglighet och information
Enligt FUNKA-rapporten - Belysning behöver förstärkas i entréer. Ev. förändringar ska göras med hänsyn till de kulturhistoriska värdena och tillståndsprövas.

Säkerhet
-

Utomhus- och inomhusklimat
-

Övriga risker
-

Finansiering
PU: KAE ca 75 %

- **Kyrka, fönster (västra fasadens smala, spetsbågiga fönster)**

Tidsperiod1100-1575

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod
T2.24

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)
FU: 1ggr/år. Målningsbättring av skadade partier med linoljefärg. Var aktsam för stålets fukthalt, måla endast vid varmt och torrt väder.
PU: 20 år. Skrapning, stålborstning och rostskyddsbehandling av smide, slutstrykning med linoljefärg i engelsk röd kulör.

Fysisk tillgänglighet och information
-

Säkerhet
-

Utomhus- och inomhusklimat
-

Övriga risker
-

Finansiering
PU: KAE ca 75 %

Kärnvärden och konsekvenser

Berättelse 3

Bärande berättelse och motiv:

Berättelse 3

”Seder och bruk i Frösunda”

”Kyrkklockornas ringande ljud har sedan 1200-talet hörts i våra församlingar. Ljudet av kyrkklockor är ett av få ljud vi kan dela med tidigare generationer och som inte ersatts eller försvunnit. Klockljudet förenar oss också med en stor del av den kristna världen som använder klockor i sina gudstjänster. Klockorna är också något av kyrkans dyrbaraste föremål som tidigare generationer sett som mycket viktiga och värda att värda så att de kan användas till att meddela församlingsborna både glädje, sorg, samlingar och fara.

Även i Frösunda finns en lång verksamhetstradition som inte bryts så lätt. Klockringningen i den rödfärgade klockstapeln, som är uppförd 1631 och panelades första gången under 1690-talet, sker med fyra klockor av olika ålder. Den äldsta härstammar från Ryssland, gjuten 1559, men till Sverige som troligt krigsbyte före freden i Stolbova 1617. Därefter följer klockan från 1647 gjuten av Gerdt Meijer i Stockholm med bröstbild av Gustav II Adolf på ena sidan och släkten Silfversparres vapen på den andra. De övriga klockorna är från 1861 och 1951. Arne bodde hos sina morföräldrar under sin uppväxt och fick ibland hjälpa sin morfar. Det var mycket viktigt att stora och lilla klockan slog var annat slag vid helgmålsringingen. De skulle alltså inte vid något tillfälle slå samtidigt. Det stämmer också med vad en äldre herre, som varit hjälpreda med samma syssla i Markim, har berättat. Både Orkesta och Markims klockstaplar har precis som i Frösunda klockstapel 9 hål, där en pinne flyttades mellan för att den som klämtade skulle hålla koll på hur många slag man var uppe i. Enligt en förklaring varför det just är 9 slag är det för de 9 stroferna i Fader Vår.”

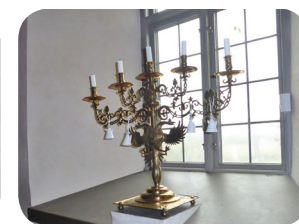
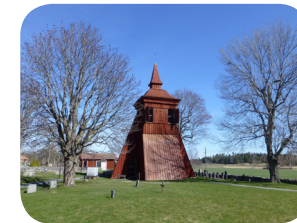
”Traditionen att tända ljus är också mycket lång både inom Svenska kyrkan och i andra religioner. Självfallet finns en relation till stearinljuset som ljuskälla i annars mörka rum. Men en övergripande tolkning kopplas till att Kristus är världens ljus, men annars är det inte uppenbart vad det symboliserar eller betyder. Tolkningen ligger hos den som utför handlingen. I Frösunda kyrkas kor hänger en liten ljuskrona i mässing, härrörande från slutet av medeltiden. Armarna pryds av sengotiskt bladverk och staven är krönt av en madonnabild. Ljuskronan tillhör genom sin ålder en sällsynt föremålsgrupp i landsortskyrkorna i landet. Det finns en tradition att tända den stora kandelabern på juldagsmorgon.”

”Minnen av medeltida tradition finns också t.ex. genom särskilda vesprar som annars är ovanliga idag – skördevesper, allhelgonavesper, alltså sammankomster som startar kl.18 (ursprungligen vid solens nedgång.) Vesper är ett latinskt ord som afton/kväll. Tideböner är rituella konfessionella bönestunder för dagens olika tider, obligatoriska för bekenntsetrogn i avsikt att skapa ett tätt förhållande till en gemensam världsbild. Skördevespern innebär att skördealster skänks, en skördeauktion hålls av Röda korset.”

”Kyrkoherde Åsa Enerbäck tänkte initialt lägga ned julottan, men den är starkt levande och med en fullsatt kyrka då, och därför fortsatt med i arbetet. Vidare trettondagens julspel samt medföljande julgransplundring som numera sker i församlingshemmet (fd skolan).”

Värdebärare, kopplade till berättelse 3:

- Klockstapel, fasader och stomme i trä
- Klockstapel tak
- Klockstapel klockor
- Ljuskronor
- Ljusstake, södra korfönstret

Kärnvärden och konsekvenser

Värdebärare, berättelse 3

- Klockstapel, fasader och stomme i trä

Tidsperiod
1575-1775

Hänvisning till berättelse 1, s. 54

- Klockstapel, tak

Tidsperiod
1575-1775

Hänvisning till berättelse 1, s. 55

- Klockstapel, klockor

Tidsperiod
1775-1875

Tidsperiod
1575-1775

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod

T3.49

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)

FU: 1 ggr/år. Kontroll och service.

Besiktiga årligen klockan och dess upphängning, Kontroll av infästningar, kläppar med läderupphängning, kullager, klockringningsapparater med kedjor och vajrar, smörjning, förebyggande brandskyddsåtgärder. Åtgärda ev. brister. Kontrollera att klockorna startar och stannar utan anmärkning, att allt låter normalt och att kläppen ger ordentliga anslag i klockan och inte dubbelslag. I upphängningsanordningen får ingen onormal rörelse existera i trävirke/stålkonstruktion. Olja in och rostskyddsbehandla metalldelar vid behov.

PU: 10 år. Klockorna ska rengöras från all smuts, t ex av olja och fågelspillning, med ett ljummet tvålatten.

PU: 25 år. Byte av motor när den är uttjänt.

Fysisk tillgänglighet och information

Det skulle vara värdefullt att berätta om traditionen om klockringning och de pinhål som finns och hur de användes. T.ex. digitalt eller genom visningar.

Säkerhet

-

Utomhus- och inomhusklimat

-

Övriga risker

Är motorn av äldre typ med öppna flänsar för luftkylning bör dessa bytas ut på grund av brandrisk. Moderna motorer även har en mjukare ringning som nöter mindre på klockorna.

Finansiering

FU: KAE ca. 75 %

PU: KAE ca. 75 % Rengöring, endast till byte av äldre motorer med öppna flänsar för luftkylning.

Kärnvärden och konsekvenser

Värdebärare, berättelse 3

- Ljuskronor

Tidsperiod
1575-1775

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod

T3.49

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)

FU: Besiktning 1ggr/år. Notering av ev skador mm

PU: 15 år. Kontakta metallkonservator för översyn och åtgärder.

Fysisk tillgänglighet och information

-

Säkerhet

Ljuskronor bör stöldsäkras genom ett svart buntband fästs i kronans ögla möter takkroken för att förhindra att den lyfts av från marken med en stav.

Stegar ska inte förvaras i kyrkorummet pga ökad stöldrisk.

Utomhus- och inomhusklimat

-

Övriga risker

Ljuskronorna är sköra. Håll alltid en stödjande hand under ljuspipan när de nya ljusen sätts i.

Finansiering

PU: KAE ca. 75 %

- Ljusstake, södra korfönstret

Tidsperiod
1575-1775

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod

T0.3105

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)

FU: Besiktning 1ggr/år. Notering av ev skador mm

PU: 15 år. Kontakta metallkonservator för översyn och åtgärder.

Fysisk tillgänglighet och information

-

Säkerhet

Ljusstaken är stöldbegärlig. Utred möjligheten att stöldsäkra den från den tillfällige tjuven genom t.ex. någon sorts fästanelordning.

Utomhus- och inomhusklimat

-

Övriga risker

Ljusarmarna är sköra. Håll alltid en stödjande hand under ljuspipan när de nya ljusen sätts i.

Finansiering

PU: KAE ca. 75 %

Kärnvärden och konsekvenser

Berättelse 4

Bärande berättelse och motiv:

Berättelse 4

”Äldre liturgim viktig i nutid”

”**E**tt kyrkorum är primärt ett gudstjänstrum för sin tids människor. Varje kyrkorum har sin särskilda förutsättning i tillkomsthistoria, liturgisk inredning och liturgiskt motiverade förändringar. Verksamheten idag speglas i verksamheten igår. Sedan 1950-talet strävar kyrkan efter gemenskap, lekfolkets aktiva deltagande och mässan firad versus populum. Förändringarna springer ur den liturgiska rörelsens aktualiserade frågor om närhet, gemenskap och folkligt engagemang i gudstjänsten. Strävan efter gemenskap identifierade att det medeltida mässrummet bättre kunde svara mot denna inriktning än 1800-talets mycket stora predikorum. Väggar och valv i Frösunda har en stark medeltida prägel, liksom dopfunt och altarskåp. Kyrkorummets litenhet skapar en närhet i utövningen. Kyrkoherden grupperar gärna församlingen i koret kring ambon och flygeln. Här får särskilda detaljer sin speciella betydelse vid olika tidpunkter.”

”**A**ltarskåpet är ett högklassigt arbete (i början av 1900-talet väl starkt restaurerat) från 1400-talets förra hälft, antagligen av nordtyskt ursprung (Lübeck?). Predellan är dock modern. Mittpartiet innehåller en skulpterad framställning av korsfästelsen, dörrarna är målade på båda sidor. På utsidorna framställs ärkeängelen Mikael som själavägare och Sankt Olof stående på trollet Skalle. Altarskåpet har genom sin ålder mycket att berätta, både om kyrkans medeltida tro och liturgi, men också som konsthänverk och konstföremål. Den

intressantaste detaljen enligt kyrkoherden handlar om skåpets insidor där hela åtta kvinnliga helgon återfinns: till vänster överst Jungfru Maria och Sankta Birgitta, därunder Sankta Katarina av Alexandria och Sankta Barbara; till höger överst Sankta Margareta och Sankta Ursula, därunder Sankta Dorotea och Sankta Agnes. Här finns en månghundraårig berättelse som förenar medeltid med dagens utövning. För katoliker är helgon personer i himlen som levt ett liv i stor kärlek och moralisk godhet. Dessa kvinnliga helgon kan därför utgöra både historiska personer och tydliga förebilder för församlingen idag. Inte minst som en jämlikhets- och demokratifråga i församlingsarbetet, ex vis i relationen till utövande kvinnliga präster och diakoner.”

”**D**opet är det första sakramentet som grundlägger det kristna livet, igår såväl som idag. Dopfunten i Frösunda från 1100-talet är huggen av uppsvensk sandsten, sannolikt i Uppland. Den efterbildar 1100-talets gotländska dopfuntar och är i sig ett konträrligt rikt utvecklat föremål. Skålen är uppdelad i arkader, som pryds av flätverk, det gamla nordiskt ornamentet. I bågfälten är reliefer med figurframställningar, mycket nötta och svårtydda. Skålen är skadad vid ena kanten och där lagad med cement. Genom sin ålder är det uppenbart att den funnits före nuvarande kyrka i Frösunda. Troligen var den placerad i den mindre byggnad (kapell) som forskare antyder söder om nuvarande långhus.”

Värdebärare, kopplade till berättelse 3:

- Kyrkan, fasad, murverk
- Kyrka, valv i långhus och kor
- Altarskåp
- Dopfunt

Kärnvärden och konsekvenser

Värdebärare, berättelse 4

- Kyrka, fasad, murverkTidsperiod
1100-1575

Hänvisning till berättelse 2, s. 57

- Kyrka, valv i långhus och korTidsperiod
1100-1575

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod
T3.31 (avser stomme)

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)
FU: 1 ggr/ år. Översyn av sprickor och skador i puts, skadenoteringar.
PU: 10 år. Putslagning med kalkbruk, avfärgning med kalkfärg.

Fysisk tillgänglighet och information
Enligt FUNKA-rapporten - Se över ljudanläggning och installera hörselslinga. Kabeldragning ska göras med hänsyn till de kulturhistoriska värdena och tillståndsprövas.

Säkerhet
-

Utomhus- och inomhusklimat
-

Övriga risker
-

Finansiering
PU: KAE ca. 50 %

- AltarskåpTidsperiod
1100-1575

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod
T3.46
Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)
FU: Besiktning 1ggr/år. Notering av målningsskador, stearinstänk mm
PU: 15 år. Kontakta målerikonserverator för översyn och åtgärder.

Fysisk tillgänglighet och information
-

Säkerhet
Högsta möjliga säkerhetsnivå. Altarskåpet är av oskattbart värde och bör säkras från skadegörelse eller stöld. Rörelselarm i kyrkorummet bör installeras om det inte redan finns. Regelbundna ronderingar.

Utomhus- och inomhusklimat
Låg grundtemperatur i kyrkan mella 12-15 grader och ett jämnt RF-värde mellan 50-60 % minskar risken för uttorkningsskador på trä och måleriskador.

Övriga risker
Håll alltid en hand bakom ljuset när det släcks för att förhindra stearinstänk.

Finansiering
PU: KAE ca. 75 %

Kärnvärden och konsekvenser

Värdebärare, berättelse 4

- Dopfund

Tidsperiod
1100-1575

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod

T3.48

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)

FU: Besiktning 1ggr/år. Kontroll av duppning och stabilitet.

Försiktig borttagning av stearinstänk med trästicka.

PU: 25 år. Kontakta stenkonservator för översyn och åtgärder.

Fysisk tillgänglighet och information

Dopfundens motiv är särskilt lämpliga för barn att upptäcka. Här finns djur och figurer såsom lejon och demoner, men även ett motiv om bebådelse då ärkeängeln Gabriel överlämnar budskapet till Maria att hon skall föda Guds son.

Säkerhet

Högsta möjliga säkerhetsnivå. Dopfunten är av oskattbart värde och bör säkras från fr.a. skadegörelse eller att den oavsiktligen välts.

Utomhus- och inomhusklimat

-

Övriga risker

-

Finansiering

PU: KAE ca. 75 %

Kärnvärden och konsekvenser

Berättelse 5

Bärande berättelse och motiv:

Berättelse 5

”Begravningsskick genom tiderna”

”Inför döden är vi alla lika. Men historien berättar också om olikheter, inte minst i skicket att minnas den bortgångne. Gravhögar från järnåldern, runstenen på kyrkogården, eller varför inte de fyra begravningsvapen som återfinns i interiören? De är alla skurna som vapensköldar i trä, målade och förgyllda, vilka burits i procession vid adliga begravningar. Ett av dem avser generalkvartermästaren Olof Örnehufvud, av de övriga visar en hans tidigt bortgångne son (†1641), samt Johan Silfversparre (†1648) och Pehr Bertilsson Ruut(h) (†1656), båda avlidna som barn. Invid begravningsvapnet brukade den dödes värja upphängas. I Frösunda kyrka finns två sådana bevarade. Begravningsvapen från 1600-talet speglar ståndssamhällets utveckling och den nya protestantiska utvecklingen. Det gör också korets gravhällar i natursten där merparten härstammar från 1600-1700-talen. Den äldsta utgörs dock av kyrkoherden Otte Ingesson minnessten från 1497. Båda uttrycken speglar också begravningsskicket som sådant över tid, vilket kan kopplas ihop med kyrkogårdens historia och nuvarande utseende. Till detta kan kyrkogårdens mer sentida begravningskick läggas in i berättelsen - gravvårdar, minneslund och lapidarium.**”**

För fd kyrkvärd Kerstin Lundqvist är kyrkogården den miljö som är väldigt viktig.

Värdebärare, kopplade till berättelse 5:

- Runsten
- Kulturhistoriskt värdefulla gravanordningar
- Begravningsvapen/sköldar
- Gravhällar i koret

Kärnvärden och konsekvenser

Värdebärare, berättelse 5

- Runsten

Tidsperiod
1100-1575

Hänvisning till berättelse 1 s. 53

- Kulturhistoriskt värdefulla gravanordningar

Tidsperiod
1775-1875

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod

T1.933 med undergrupper

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)

FU: Besiktning 1ggr/år. Skötsel allmänt

PU: 5 år. Översyn av kulturhistoriska gravvårdar. Se fastställd gravvårdsinventering. Vid frågor kontakta antikvarie/sakkunnig kulturvärden.

Fysisk tillgänglighet och information

Informationsmaterial som underlättar kyrkogårdsvandringar bör på sikt tas fram.

Säkerhet

-

Utomhus- och inomhusklimat

-

Övriga risker

Lösa gravvårdar kan välta

Finansiering

Begravningsavgift

- Begravningsvapen/sköldar

Tidsperiod
1575-1775

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod

T3.49

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)

FU: Besiktning 1ggr/år. Notering av målningsskador mm

PU: 15 år. Översyn av konservator.

Fysisk tillgänglighet och information

-

Säkerhet

Bör säkras från skadegörelse. Rörelselarm i kyrkorummet bör installeras om det inte redan finns. Regelbundna ronderingar.

Utomhus- och inomhusklimat

Låg grundtemperatur i kyrkan mella 12-15 grader och ett jämnt RF-värde mellan 50-60 % minskar risken för uttorkningsskador på trä och måleriskador.

Övriga risker

-

Finansiering

PU: KAE ca. 75 %

Kärnvärden och konsekvenser

Värdebärare, berättelse 5

- Gravhällar i koret

Tidsperiod
1575-1775

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod
T3.49

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)
FU: Besiktning 1ggr/år. Notering av skador, stearinstänk mm.
PU: 25 år. Kontakta stenkonservator för översyn och åtgärder.

Fysisk tillgänglighet och information
-

Säkerhet
-

Utomhus- och inomhusklimat
-

Övriga risker
-

Finansiering
PU: KAE ca. 75 %

Kärnvärden och konsekvenser

Berättelse 6

Bärande berättelse och motiv:

Berättelse 6

”Hantverk i trä”

”Den äldre inredningen i Frösunda kyrka tillför genom den hantverksmässiga bearbetningen av naturliga material både variation och skönhet till kyrkorummets ålderdomliga karaktär. Föremålens ålder visar såväl på olika liturgiska bruk som hantverksmässiga uttryck. Reformationen innebar att predikan fick en ny och ökad betydelse i gudstjänsten. Predikans syfte blev att både förkunna och undervisa i trons grundsatser och den skedde på det egna språket, som var och en kunde förstå. Även i den medeltida mässan kunde läsning ske från en talarstol, eller en ambo. Efter reformationen utvecklades denna talarstol till en praktpjäs som tog för sig i kyrkorummet på ett helt nytt sätt. Ordet blev i denna bemärkelse påtagligt i upplevelsen av kyrkorummet. Även inredningen i Frösunda kyrka ändrades. Predikstolen utfördes i trä i rik rokokostil 1759 och senast ommålad 1952. Den ovanligt stora korgen är bruten i fem buktande fält. Ljudtaket kröns av en ängel med lagens tavlor. Inredningen i trä utförd av Magnus Granlund, 1701-1766, tredje generationen snickare. Magnus Granlund, byggde t. ex. klockstaplarna i Bjuråker och Idenor, predikstolen i Järvsö kyrka. Även arbeten i Sigtuna och Vänge, samt Ytterlännäs gamla medeltida kyrka, Ångermanland. Granlund utförde även predikstolen i Markim parallellt med Frösunda, samt den nu isärtagna altaruppsatsen som återfinns i koret och på vägg ovan läktaren. De olika delarna visar att en annan altaruppsats funnits på plats i koret, som egentligen tillhör en liturgi efter den katolska eran.”

”Till just denna medeltida epok räknas processionsstaven, som är spiralvriden och utförd av ek, ca 150cm lång, med spår av kritgrund och röd färg. I båda ändar snidade vulster, imiterande flätverk. Strax ovanför dessa vulster är staven såväl upptill som nedtill avbruten.”

”Nummertavlan är en gåva av karolinen överste Christian Gierffa och hans maka, född Cedermarck, år 1731.”

Värdebärare, kopplade till berättelse 6:

- Predikstol
- Äldre altaruppsats (alla delar - Gudsöga i kor, sidostycken, änglahuvuden, facklor)
- Altarskåp
- Processionsstav

Kärnvärden och konsekvenser

Värdebärare, berättelse 6

• Predrikstol

Tidsperiod
1575-1775

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod
T3.44

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)
FU: Besiktning 1ggr/år. Notering av målningsskador, stearinstänk mm.
PU: 15 år. Kontakta målerikonserverator för översyn och åtgärder. Vid ändring av predikstol kontakta antikvarie/sakkunnig kulturvärden och Länsstyrelsen för råd och tillstånd

Fysisk tillgänglighet och information
-

Säkerhet
Duva och timglas är stöldbegärliga och behöver tillses regelbundet.

Utomhus- och inomhusklimat
Värmealstrande element ska inte placeras under prediktolen då det ökar uttorkningen och underhållskostnaden.

Övriga risker
-

Finansiering
PU: KAE ca. 75 %

• Äldre altarpupsats (alla delar - Gudsöga i kor, sidostycken, änglahuvuden, facklor)

Tidsperiod
1575-1775

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod
T3.46

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)
FU: Besiktning 1ggr/år. Notering av målningsskador mm
PU: 15 år. Kontakta målerikonserverator för översyn och åtgärder.

Fysisk tillgänglighet och information
Om möjligt, försök levandegöra kyrkans 1700-talsinredning och trädetaljernas betydelse och ursprungliga plats i kyrkan via t.ex. en digital app.

Säkerhet
-

Utomhus- och inomhusklimat
-

Övriga risker
-

Finansiering
PU: KAE ca. 75 %

• Altarskåp

Tidsperiod
1100-1575

Hänvisning till berättelse 4 s. 63

Kärnvärden och konsekvenser

Värdebärare, berättelse 6

- **Processionsstav**

Tidsperiod
1575-1775

Kulturhistoriska konsekvenser:

AFF-kod
T0.3111

Förebyggande underhåll (FU), Planerat underhåll (PU)

FU: Besiktning 1ggr/år. Notering av målningsskador mm

PU: 50 år. Kontakta målerikonservator för översyn och åtgärder.

Fysisk tillgänglighet och information

-

Säkerhet

Förvaras inte i kyrkorummet där den lätt kan stjälas.

Utomhus- och inomhusklimat

(RF 40-70 %). Ska inte förvaras bredvid radiator eller i fuktig miljö eller på fuktigt underlag.

Övriga risker

-

Finansiering

-

Källhänvisning

ARKIV

ATA Antikvarisk-topografisk arkivet

Bebyggelseregistret, Riksantikvarieämbetet

Lst Länsstyrelsen i Stockholms län, arkivet

SLM Stockholms läns museum, arkivet

SAMTAL

Frösunda kyrka församling - medarbetare

UNDERLAG

Kulturhistorisk utredning och gravvårdsinventering, Frösunda kyrkogård, Vallentuna församling.
Sweco Architects, Petra Olerud, Anders Stjernberg 2017-05-15

Vård- och underhållsplan, datum 2002-08-30

Trädinventering Vallentuna, version 2

Vallentuna kommun kulturmiljöprogram 2010

Tillgänglighets rapport för Vallentuna församling, FUNKA, 2016

LITTERATUR

Boethius, U, Vägvisare till kyrkorna i Stockholms län, Uddevalla, 1980

Boethius, U, Vallentunas äldre bebyggelse, Vallentuna, 1975

Bonnier, A, C, Ortnamn i Uppland, Stockholm, 1986

Calissendorff, K, Ortnamn i Uppland, Stockholm 1986

Dyhlén-Täckman, I, Kulturminnesvårdsprogram för Vallentuna kommun, Stockholm 1986

Josephson, R, Kyrkor i Seminghundra härad, Sveriges kyrkor, vol 11, Stockholm 1920

Kulturhistoriskt värdefulla områden, Stockholm 1986

Kulturminnesvårdens riksintressen i Stockholms län. Länsstyrelsen i Stockholms län, 1997

Legars, Niss Maria, Frösunda kyrka. I: Låt kyrkorna berätta. Kulturhistoriskt skyddade kyrkor i Stockholms stift. Stockholm 2008

Nilsson, C, Kyrkguiden. Vägledning till kyrkorna i Stockholms stift, Stockholm 2001

Svenskt konstnärslexikon II, 1953

Wilcke-Lindqvist, I, Frösunda kyrka. Upplands kyrkor VI, Uppsala, 1957